

ΑΡΑΚΛΙΑΝΟΣ
ΕΝΑΣ ΒΕΤΕΡΑΝΟΣ
ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ

Στους προγόνους μου.

Ευχαριστίες:

Την σύζυγο μου Μάγδα που μου ανέχτηκε το καιρό που έγραφα.

Στην αδερφή μου Τούλα που με βοήθησε να βρω υλικό.

Στην κόρη μου Ματίνα και το γιο μου Σταύρο που με ενεθάρρυναν να γράψω.

Στο γαμπρό μου Θέμη που με ενεθάρρυνε και με βοήθησε να γίνει βιβλίο.

Σταυρόπουλος Δημήτρης

Θεσσαλονίκη 2010

Πρόλογος

Στα χρόνια που προσπαθούσα να δημιουργήσω, ποτέ δεν μπόρεσα να σκεφτώ από που ήρθα και που πηγαίνω. Μου είχε γίνει έμμονη ιδέα ένα είδος αρρώστιας, ένα σύνδρομο του αποκτείν. Δουλειά, δουλειά, ακόμα και στα όνειρά μου δούλευα. Ήθελα να αποκτήσω, να γίνω κάποιος, να βγάλω το σόι μου απ' τη φτώχεια. Ίσως να ήθελα ν αποδείξω στους προγόνους μου ότι μπορούσαμε να είχαμε καλλίτερη μοίρα. Δεν μπορώ να πω αν αυτό είναι καλό ή κακό. Κανείς δεν μπορεί να προβλέψει τι θα ήταν καλό για το μέλλον, ποια τροπή θα έπαιρνε η ζωή του αν χειριζόταν διαφορετικά τα πράματα στο παρελθόν.

Όσο όμως περνούν τα χρόνια, κι όσο ασπρίζουν και πέφτουν

τα μαλλιά, σίγουρα γινόμαστε σοφότεροι, μπορούμε να σκεφτούμε λογικότερα, άρα σωστότερα. Πολλές φορές άκουγα ιστορίες από τους γονείς μου για τη ζωή τους, μα δεν είχα ενδιαφέρον να ρωτήσω, να μάθω, με λεπτομέρειες κι άλλα, που τώρα τα ψάχνω από δω κι από κει να τα συντάξω, να θυμηθώ κι αυτά που ξέχασα, να τα γράψω μη τυχόν και ξεχαστούν από μας τους παλιούς, να τα πούμε και στους νέους, να είναι γραμμένα για σιγουριά, κι αν θέλουν ας αφήσουν κι αυτοί κάτι για να υπάρχει συνέχεια. Τώρα που σταμάτησα τη δουλειά - είμαι ποια στη σύνταξη- ήρθα σε περισυλλογή, και θεώρησα καλό εκτός από τα υλικά αγαθά ν' αφήσω κάτι ακόμα.

Εδώ κεντρικά πρόσωπα είναι οι γονείς μου. Για τους παππούδες μου λίγα πράματα γνώρισα. Τον παππού μου Δημήτρη δεν τον γνώρισα, πέθανε πολύ νέος. Τον παππού μου Χρίστο ναι, μας έλεγε καμιά ιστορία απ' την πατρίδα αλλά το νεανικό μου μυαλό ήταν αλλού, σε άλλα ενδιαφέροντα.

Η γιαγιά Παναγιώτα δεν μας μιλούσε για τη ζωή της, παρά ελάχιστα, ίσως ήθελε να ξεχάσει τις οδύσσειές της, και η γιαγιά Διαλεχτή πέθανε τόσο νέα που καλά- καλά ούτε τα παιδιά της τη γνώρισαν.

Ήταν αγράμματοι. Προσπαθούσαν να μας τα μεταδώσουν σαν μύθους, μέσα απ' τα ήθη και τις παραδώσεις. Τώρα που αισθάνομαι αρκετά ώριμος προσπαθώ να διατηρήσω αυτά που έμαθα και να τα μεταδώσω πιο πέρα από μένα. Εκτός από τα ιστορικά γεγονότα που αναφέρονται, προσπάθησα να δημιουργήσω μια εικόνα μέσα από την καθημερινή ζωή, για να δώσω στον νέο αναγνώστη να καταλάβει πως έζησαν οι παππούδες κι οι γιαγιάδες του.

Δημήτριος Σταυρόπουλος
Θεσσαλονίκη 2010

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Το 1914 ένα καράβι γεμάτο πρόσφυγες, κυνηγημένοι από Τούρκους και Βουλγάρους, που είχε φορτώσει από το λιμάνι της Αρακλιάς στη

θάλασσα του Μαρμαρά, μπήκε και έδεσε στο λιμάνι του Ναυπλίου. Σε λίγο είχε γεμίσει η παραλία από μποξάδες, κασόνια, μπόγους, μπαούλα, διάφορα οικιακά σκεύη, κατσαρόλες, τηγάνια, γκαζιέρες, και ανθρώπους απεγνωσμένους που κοίταζαν τριγύρω τους, με απλανή βλέμματα. Άντρες αξύριστοι, γυναίκες αχτένιστες απεριποίητες, παιδιά που έκλαιγαν, άλλα στις αγκαλιές των μανάδων, και άλλα να τις πιάνουν απ' τα φουστάνια για να μη χαθούν. Οι περίεργοι μαζεύτηκαν τριγύρω τους και τους περιεργάζονταν. Άλλοι τους λυπόντουσαν, κι άλλοι τους ειρωνεύονταν.

Ο Δημήτρης κι η Παναγιώτα, ένα ζευγάρι νιόπαντρο, κάθονταν πάνω σ' ένα μπόγο και περίμεναν. Η γυναίκα απ' την εγκυμοσύνη της και το ταξίδι στη θάλασσα, πελιδνή από τους εμετούς, προσπαθούσε να συνέλθει. Ο άντρας γέμισε ένα παγούρι νερό από μια βρύση του λιμανιού, και της το έδωσε να πλύνει το πρόσωπό της, να πιει και να δροσιστεί.

Ο Δημήτρης παρατηρούσε γύρω του το τοπίο, τη θάλασσα, το Μπούρτζι μέσα στο λιμάνι, τα μαγαζιά. Κοίταζε και απορούσε πως κτίστηκε το Παλαμίδι. Εμπνευστής του ήταν ο βενετός Αρχιστράτηγος Φραγκίσκο Μοροζίνι. Κτίστηκε τον δέκατο έβδομο αιώνα. Μεγάλο κάστρο, εκεί ψηλά στο βουνό, πόσα κορμιά να έπεσαν άραγε μέχρι να τελειώσει... Κατά περιόδους χρησιμοποιήθηκε και ως χώρος εκτελέσεων, αλλά κι ως φυλακή. Είχε αρκετά κελιά, σε ένα από αυτά φυλακίστηκε και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Για ν' ανέβει κάποιος εκεί πάνω πρέπει να μετρήσει 999 σκαλοπάτια. Εδώ στ' Ανάπλι δολοφονήθηκε και ο Ιωάννης Καποδίστριας από τους πολιτικούς του αντιπάλους, στις 9 Οκτωβρίου 1831. Ήταν η πρώτη πρωτεύουσα του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους.

Αυτή την περιληπτική ιστορία του Ναυπλίου έμαθαν, κουβεντιάζοντας κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους, που ρωτούσαν να μάθουν κάτι για το Ναύπλιο.

Συλλογίζονταν τι πρέπει να κάνουν, από πού ν' αρχίσουν πού να κουρνιάσουν.

Ο Δημήτρης ήταν μάστορας, κάπου έπρεπε να βρει δουλειά, να ρωτήσει πού κτίζονται σπίτια, πού θα μπορούσε να απασχοληθεί.

Έκανε μια βόλτα στη πόλη, βρήκε μερικά γιαπιά, ρώτησε, έμαθε.

Στην Ύδρα, του είπανε, εκεί ζητάνε μαστόρους.

Αφού περίμεναν να γίνουν οι ανάλογες εγγραφές από τη γραμματεία, που είχανε στήσει ένα πρόχειρο γραφείο στην προβλήτα, για αλλαγή επωνύμου(επειδή πολλοί είχαν τούρκικα) οικογενειακή κατάσταση κλπ, ήταν έτοιμοι να εγκατασταθούν.

Με μια μικρή βάρκα που ναύλωσαν πέρασαν απέναντι στην Ύδρα και ψάχνανε για στέγη. Οι νησιώτες τους λοξοκοίταζαν, δεν θέλανε μετανάστες, δεν θέλανε πρόσφυγες, δεν θέλανε αυτούς τους «τουρκόσπορους». Τρεις μέρες γυρνούσαν από δω κι από κει ρωτώντας για στέγη. Ένας κατασκευαστής κατοικιών που είχε ανάγκη από εργατικά

χέρια τους παραχώρησε μια κάμαρα και με χαμηλό μεροκάματο πήρε τον Δημήτρη στη δουλειά.

Βολεύθηκαν. Η Παναγιώτα τακτοποίησε το δωμάτιο, έστρωσε το κτιστό κρεβάτι και σε μια γωνιά έφτιαξε τα γιούκια* της.

Ο Δημήτρης δούλευε σε νεόκτιστα σπίτια από το πρωί ως το βράδυ. Η Παναγιώτα με την εγκυμοσύνη της δεν μπορούσε να βοηθήσει, για κάποια μεροκάματα που θα μπορούσε να κάνει. Φούσκωνε και σε λίγο καιρό θα γεννούσε. Έπρεπε να ετοιμάσει τα μωρουδιακά. Είχε βέβαια αρκετά έτοιμα, αλλά δεν μπόρεσε να τα πάρει μαζί της. Μέσα σε ένα δυο μποξάδες τι να πρωτοβάλεις; Εκεί καλά-καλά δεν χωράνε ούτε οι αναμνήσεις σου. Όταν σε ξεριζώνουν από τον τόπο σου, είσαι σαν απότιστο λουλούδι, μαραμένο, χωρίς χρώμα, χωρίς ευωδιά.

Προχωράς για τον καινούργιο τόπο που σε στέλνουν αλλά δεν βλέπεις μπροστά σου. Όραση είναι οι σκέψεις σου που εναλλάσσουν εικόνες από το σπίτι που άφησες, από τη γειτονιά σου, τους φίλους σου, τα παιδικά σου χρόνια, το πρώτο εφηβικό σου έρωτα.

Δεν ήξερε τι χρώματα να ετοιμάσει, αγόρι θα γεννούσε ή κορίτσι, αλλά στην κατάστασή τους αυτό δεν έπαιζε και κανένα σοβαρό ρόλο.

Τις Κυριακές κατέβαιναν στη παραλία να σεργιανήσουν, έβλεπαν τα караβάκια άλλα δεμένα στο μόλο και άλλα γύριζαν από το ψάρεμα. Τους θύμιζε την Αρακλιά, το πόσο έμοιαζε η μορφή που σχηματίζονταν το φυσικό λιμάνι του νησιού, με το λιμάνι της πατρίδας. Θυμόταν τους ψαράδες της Αρακλιάς που γυρνούσαν από το ψάρεμα με γεμάτα τα κασόνια.

Βουτούσαμε το χέρι μας στη θάλασσα και πιάναμε τις παλαμίδες. Έλεγαν αργότερα οι παλιοί Αρακλιανοί

Οι παλαμίδες είναι μεταναστευτικά ψάρια. Κατεβαίνουν από τη Μαύρη Θάλασσα το φθινόπωρο, περνούν το Βόσπορο, τη θάλασσα του Μαρμαρά, τον Ελλήσποντο, και καταλήγουν στο Αιγαίο πέλαγος. Και την άνοιξη το αντίθετο. Αν και τα τελευταία χρόνια 2000-2010 παλαμίδες στο Αιγαίο υπάρχουν όλο το χρόνο.

Σκέφτονταν αν μπορούσαν να ζήσουν μακριά από θάλασσα, να μη βλέπουν ανθρώπους με σηκωμένα τα μπατζάκια τσαλαβουτώντας στο γιאלό. «Μακάρι να στεριώσουμε εδώ έλεγαν, να βγάλει η γενιά μας ρίζες εδώ, δίπλα στη θάλασσα».

Οι μέρες πλησίαζαν για την Παναγιώτα να φέρει στο κόσμο ένα παιδί, ένα ελληνόπουλο, που έρχεται από την περιοχή της Πόλης, κι ας λένε μερικοί-μερικοί τα χαζά τους περί «τουρκόσπορων».

Άλλωστε ο Ελληνισμός εκεί κρατήθηκε, εκεί μεγαλούργησε, εκεί έφτιαξε το μεγάλο Βυζάντιο, από εκεί ξεκίνησαν Έλληνες λόγιοι πλημμυρίζοντας την Ευρώπη φέρνοντας την αναγέννηση. Εκεί αγωνίστηκαν κατά των Τούρκων, για την απελευθέρωση του γένους, εκεί αγωνίστηκαν κατά των Βουλγάρων και Τούρκων στο τέλος του 19ου

αιώνα στον λεγόμενο Μακεδονικό αγώνα, ή όπως λέγεται από πολλούς, Θρακομακεδονικό αγώνα.

Αγόρι γεννήθηκε. Σταύρος ονομάστηκε. Το όνομα του παππού του, σύμφωνα με τους ελληνικούς θεσμούς.

Ο καιρός περνούσε, ο Δημήτρης έκανε αρκετές γνωριμίες, φίλους, και σύχναζε σ' ένα καφενείο όπου πήγαιναν όλοι οι επαγγελματίες τα βράδια, για να συζητήσουν για τις δουλειές τους, ή για να ψάξουν κάποιον τεχνίτη.

Μερικές φορές η Παναγιώτα έστελνε το μικρό Σταύρο που κόντευε κιόλας τα τέσσερα, να φωνάζει τον πατέρα του από το καφενείο, που ήταν στο στενό δρόμο που ανέβαινε για την εκκλησιά.

Αυτό ο Σταύρος το θυμόταν μέχρι τα γεράματά του. Έλεγε:

«Τώρα να πάω στην Ύδρα θα βρω το καφενείο που πήγαινε ο μπαμπάς μου. Είχε ένα σκαλοπάτι ξύλινο στη είσοδο, πατούσα κι έμπαινα μέσα».

Όμως, οι δουλειές στην Ύδρα λιγόστευαν, δεν κτίζονταν πολλά σπίτια στο νησί, άλλη τέχνη δεν ήξερε, άρχισε να δυσκολεύει η ζωή τους.

Στα τέσσερα χρόνια άλλαξαν πάλι τόπο, πήγαν στη Νέα Ηράκλεια της Χαλκιδικής στο Θερμαϊκό κόλπο. Χωριό που φτιάχτηκε σχεδόν από Αρακλιανούς. Οι περισσότεροι ήταν πατριώτες τους, και μεταξύ αυτών μια απ' τις αδερφές της Παναγιώτας. Ούτε κι εκεί έμειναν για πολύ, δεν έβρισκαν δουλειά, και η αδερφή της δεν είχε τρόπο, αλλά ούτε και διάθεση να βοηθήσει.

«Στη Θεσσαλονίκη πρέπει να πάμε που είναι μεγάλη πόλη, εκεί θα στεριώσουμε», έλεγε ο Δημήτρης. «Σε λίγο ο Σταύρος θα πάει στο σχολείο, δεν πρέπει να αλλάζουμε συνεχώς τόπους».

Η Παναγιώτα είχε ακόμα τρεις αδερφές. Η μία ήταν στο Σαρίκιολ (Κρυστώνη) του νομού Κιλκίς. Οι άλλες δύο βρέθηκαν μετά από πολλά χρόνια, η Στυλιανή που έμενε κάπου στην Ακρόπολη της Θεσσαλονίκης, και η Μαρία στο Καραμπουρνάκι της ίδιας πόλης. Και ένα αδερφό τον Βασιλάκη που εγκαταστάθηκε στο Χασάνοβα κοντά στο Κιλκίς. Στη Θεσσαλονίκη επίσης εγκαταστάθηκε και ο νονός του Σταύρου. Είχε ανοίξει ένα καφενείο κοντά στο σιντριβάνι πίσω από την οδό Αγγελάκη. Τον βρήκε ο Σταύρος στα κατοπινά χρόνια. Είχε χάσει γυναίκα και δυο αγόρια, που είχαν ενταχθεί σε μια αντάρτικη ομάδα της Θράκης, αντιστέκοντας στις επιθυμίες των Βουλγάρων.

Τώρα στα γεράματά του ζει μόνος χωρίς συγγενείς, και για κρεβατοκάμαρα έχει ένα ράντσο πίσω απ' το κουζινάκι του καφενείου.

Όπως πρόβλεψε ο Δημήτρης στη Θεσσαλονίκη είχε δουλειές, τα βόλευε, κτίζονταν σπίτια στη Σταυρούπολη, στη νέα Ευκαρπία, άρχισε να γίνεται περιζήτητος στη πιάτσα.

Στο μεταξύ γέμισε η Μακεδονία προσφυγιά, κάθε μέρα φθάνανε καινούργια караβάνια. Με την συνθήκη της Λοζάνης 24 Ιουλίου 1923 που υποχρέωνε ανταλλαγή πληθυσμών, μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας η

Θεσσαλονίκη γέμισε.

Στο καπνομάγαζο της Σταυρούπολης που μένανε, δεν χωρούσαν πια άλλοι πρόσφυγες, δεν είχε χώρο να σταθείς ούτε όρθιος. Αυτό συνεχίστηκε μέχρι το τέλος του 1924. Στο καπνομάγαζο έμειναν αρκετό καιρό, κατόπιν βρήκαν ένα σπιτάκι εκεί κοντά, στη Σταυρούπολη.

Τους έλεγαν πως αν πήγαιναν να μείνουν σε χωριό, θα τους δίνανε κλήρο.* Η κρατική διοίκηση προσπαθούσε να τους διανέμει σε όλη τη βόρεια επικράτεια. Ή νέα Ελλάδα όπως την αποκαλούσαν. Δηλαδή σε όλη την νέα απελευθερωμένη Ελλάδα. Το κουβέντιασαν. Η Παναγιώτα επέμεινε να πάνε στο Χασάνοβα, χωριό του νομού Κιλκίς που έχει μεγάλο κάμπο και βοσκότοπους.

Από αγροτικές δουλειές δεν ξέρανε πολλά πράγματα, ούτε η Παναγιώτα, αφού αυτή έζησε τα νεανικά της χρόνια στη Πόλη δουλεύοντας σαν υπηρέτρια στα σπίτια των τελευταίων Ελλήνων αρχόντων, ούτε κι ο Δημήτρης.

Νόμιζαν σε χωριό πως θα ήταν καλύτερα.

Την Πόλη η Παναγιώτα ποτέ δεν μπόρεσε να την ξεχάσει. Κάθε τόσο και λιγάκι έλεγε «φύσα να δεις την Πόλη». Και στα γεράματά της ακόμα, κάθε Σάββατο που έφτιαχνε τα εγγόνια της μπάνιο, μόλις τελείωνε και τα σκούπιζε, πριν τ' αλλάξει, τα έβαζε να κοιτάνε προς την ανατολή. Στεκόταν πίσω τους πιάνοντάς τους το κεφάλι, και τα σήκωνε ψηλά και έλεγε: «σήκω να δεις τη Πόλη». Και τα σταύρωνε τρεις φορές.

Το βρήκαν σαν καλή λύση να πάνε σε χωριό, αφού θα τους δίνανε χωράφια. «Θα πάμε σε χωριό να γίνουμε αγρότες, να έχουμε δικά μας κτήματα να τα καλλιεργούμε, εκεί δεν θα πεινάσουμε».

Έτσι λοιπόν πήραν απόφαση και εγκαταστάθηκαν στο Χασάνοβα. Βρήκαν ένα εγκαταλειμμένο τούρκικο μισογκρεμισμένο χαμόσπιτο.

Στο Χασάνοβα σχεδόν όλα τα σπίτια έτσι ήταν παλιόσπιτα, όπως εγκαταλείφθηκαν από τους Τούρκους με την ανταλλαγή του πληθυσμού. Είχε περίπου διακόσια σπίτια, από τα οποία τα περισσότερα είχαν ήδη καταληφθεί απ' τους πρόσφυγες. Αυτά που έμειναν άδεια ήταν τα πλέον ερείπια. Σαν μάστορας που ήταν ο Δημήτρης το επισκεύασε κάπως, και μετακόμισαν.

Το δημοτικό σχολείο στο χωριό λειτουργούσε με ένα δάσκαλο, το κύριο Αμαξόπουλο, ή Πλατσένη με το καλλιτεχνικό του, που τον φέρανε από τη παλιά Ελλάδα. Ο Σταύρος στην έκτη τάξη. Με την αλλαγή του σχολείου δυσκολεύονταν.

Τον πήρε και με κακό μάτι ο δάσκαλος από τις πρώτες μέρες κιόλας, γιατί από το άλλο σχολείο είχε δυο βιβλία (βοηθήματα) ιστορίας και θρησκευτικών, που όταν τα είδε ο δάσκαλος τα πέταξε έξω απ' το παράθυρο και τον επίπληξε.

Μέσα σε ένα χωριό ανοργάνωτο, η επιβίωση ήταν ακόμα δυσκολότερη.

Κι αυτό το κακόμοιρο κράτος που είχε τα χάλια του την εποχή εκείνη τι να πρώτο κοιτάξει; Τα χρέη του; Τον ανύπαρκτο κρατικό μηχανισμό; Το διαλυμένο στρατό απ' την Μικρασιατική καταστροφή; Ή το ενάμιση και πλέον εκατομμύριο των προσφύγων που έπρεπε να αποκαταστήσει; Εκτός, όμως, από όλα αυτά υπήρχε κι εκείνη η ριμάδα η διχόνοια μεταξύ των πολιτικών.

Ο Δημήτρης δούλευε σαν μάστορας για κανένα μεροκάματο εδώ κι εκεί, αλλά μέσα σε ένα χωριό τι δουλειά; Περίμενε να πάρει χωράφια, δεν πρόλαβε όμως. Δεν άντεξε πολύ. Αρρώστησε και πέθανε από πνευμονία. Δεν μπόρεσε να πραγματοποιήσει το στόχο του, να γίνει αγρότης.

Ποτέ δεν έμαθε που βρίσκονταν τ' αδέρφια του. Μετά από χρόνια βρέθηκαν, ο Χρυσομάλλης στο Περιστέρι του νομού Κιλκίς, ένας στο Κοπανό Ημαθίας, ένας άλλος στην Ιωνία του Βόλου και δύο αδερφές στη Ρουμανία.

Ο Δημήτρης
(Πίνακας σε καμβά με λάδι από τον Τάκη.

Τώρα η Παναγιώτα με το γιό της, έπρεπε να τα βγάλουν πέρα μόνοι τους. Η μάνα άρχισε να ξενοδουλεύει όπου εύρισκε μεροκάματο, σε ξένα χωράφια, θερισμό, αλώνια, ότι δουλειά να 'ναι. Το ρόλο της υπηρέτριας που ήξερε να παίζει πολύ καλά, εδώ μέσα στο χωριό ανάμεσα σε πρόσφυγες, ήταν αδύνατο να τον παίζει.

Πήρε τον Σταύρο και πήγαν να μείνουν στην αδερφή της στο Σαρίκιοι. Όμως με τέτοια φτώχεια που είχαν κι αυτοί πως να κρατήσουν μουσαφιρέους; Και για πόσο καιρό; Οι μουσαφίρηδες είναι όπως τα ψάρια. Όσο παλιώνουν τόσο βρωμάνε. Καμιά αξία όμως δεν χάνεται. Όλοι γνώριζαν ποια ήταν η Παναγιώτα, πόσο νοικοκυρά ήταν.

Έρχονταν μια προξενήτρα κάθε τόσο από κάποιο χήρο, τον Φωτάκη, ένα καλό νοικοκύρη μέσα στο Χασάνοβα. Οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες που ήταν σ' αυτή την κατάσταση, χήροι και χήρες ζαναπαντρεύονταν συμβιβαστικά, για να μπορέσουν να επιβιώσουν.

Ο Φωτάκης χήρος με τέσσερα παιδιά, έψαχνε σύζυγο. Δύσκολη απόφαση για τη Παναγιώτα ο δεύτερος γάμος. Ο Σταύρος έφηβος πια, φοβόταν πως θα είχε αντιδράσεις.

Ο Φωτάκης είχε τρεις θυγατέρες, κι ένα γιό τον Όμηρο, που ήταν Κανά δύο χρόνια μικρότερος απ' τον Σταύρο.

Παιδιά που ζουν με πατριό ή με μητριά - πολύ συνηθισμένο γι' αυτά τα χρόνια, έχουν πολλά προβλήματα. Όπου φτώχεια και γκρίνια, όπως λέει κι η παροιμία. Ο Φωτάκης αγάπησε το Σταύρο σαν πραγματικό του παιδί. Ο Όμηρος όμως διεκδικούσε τα του οίκου του.

Ο Σταύρος μεγαλύτερος τον χτυπούσε, και οι φασαρίες στο σπίτι δεν έλειπαν ποτέ.

Όταν καθόντουσαν στο σοφρά* για φαγητό, ο Όμηρος για να εκδικηθεί τον Σταύρο -που ήταν σιχασιάρης-, έφτυνε μέσα στο ταψί με το κατσαμάκι. Κι έτσι, ο ένας νηστικός κι' ο άλλος χόρταινε, καλά-καλά.

Το κατσαμάκι ήταν ένα φαγητό για τους φτωχούς. Σε μία κατσαρόλα η νοικοκυρά έβαζε νερό, καλαμποκάλευρο, λίγδα,* λίγη ζάχαρη κι' αφού έβραζε, το έβαζε μέσα σ' ένα μεγάλο ταψί. Το σερβίριζαν πάνω στο σοφρά. Κάθονταν όλοι τριγύρω σταυροπόδι κι' έτρωγαν με τα κουτάλια απ' ευθείας απ' το ταψί.

Μία μέρα που η Παναγιώτα κούρευε τον Σταύρο μ' ένα ψαλίδι μεγάλο απ' αυτά που κούρευαν τα πρόβατα, που δεν έκοβε και καλά ο Όμηρος τον κορόιδευε. Το παιδί έβαλε τα κλάματα λέγοντας τη μάνα του πως δεν ξανάο κουρεύεται. «Θα γίνω κουρέας σαν μεγαλώσω» είπε, «για να κουρεύομαι μόνος».

Ο Φωτάκης με τη Παναγιώτα το Σταύρο και τον Όμηρο.

Μετά από λίγο χρονικό διάστημα, ανάλογα με τα μέλη της κάθε οικογένειας δόθηκε κλήρος για αποκατάσταση προσφύγων, και ελπίδα για επιβίωση στο χωριό, το οποίο πήρε το 1927 καινούριο όνομα, Πεδινό.

Λένε πως το πήρε από το πεδινό πυροβολικό που ήταν στημένο εκεί, κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-1913. Παραγωγές που ευδοκίμουςαν στην περιοχή ήταν σιτάρι, κριθάρι, βρόμη, σουσάμι, λινάρι, καλαμπόκι, λίγα καρπούζια, πεπόνια, και ελάχιστα οπωροκηπευτικά, αφού τα νερά του χωριού ήταν λίγα. Και για πόσιμο νερό το πρόβλημα ήταν μεγάλο. Μια στάμνα και δύο μπακίρες* νερό προλάβαινε κάποιος να γεμίσει την ημέρα, από τη μοναδική βρύση του

χωριού, που κι' αυτή μόνο έσταζε. Για πλύσιμο χοντρών ρούχων, κουβέρτες, παπλώματα, τσαβιλιάδες,* βελέντζες, σαγιακένια* ρούχα, τα πήγαιναν στο Γαλλικό ποταμό κάθε Σεπτέμβρη, όταν τελείωναν τ' αλωνίσματα και τα έπλυναν εκεί.

Στο μεγάλο παζάρι του Κιλκίς, που γινότανε κάθε Σάββατο, πλημμύριζαν οι δρόμοι από κόσμο. Άλλοι πουλούσαν άλλοι αγόραζαν. Με τα δισάκια* στον ώμο, με τα πόδια απ' τα χωριά τους φορτωμένοι, πήγαιναν να πουλήσουν μία κότα, 5-6 αυγά, λίγο βούτυρο, ή Κανά δυο οκάδες στάρι, για ν' αγοράσουν ένα δρεπάνι, μια παλαμαριά,* λίγες ελιές, καμιά αντσούγια.

Άλλοι πάλι πήγαιναν παρά δίπλα στο μεγάλο ζωοπάζαρο, για ν' ανταλλάξουν το γαϊδούρι τους με αγελάδα, το μοσχάρι τους με μουλάρι, ν' αγοράσουν κάποιο ζώο, ή να πουλήσουν.

Στον κατηφορικό στενό δρόμο και πριν φτάσουμε στο μεγάλο παζάρι, στ' αριστερά μας, ήταν το κουρείο του μπάρμπα Γιάννη του καμπούρη. Ένας παππούς, που εκτός από καμπούρης, ήταν και κοντός, με δύο δόντια μπροστινά που εξείχαν σαν τσάπες, μ' ένα πηγούνι γυριστό προς τα πάνω κ' ένα τσουλούφι που σκέπαζε την φαλάκρα του προς τα δεξιά. Κι αυτός πρόσφυγας ήρθε στο Κιλκίς από την Στενήμαχο της βόρειας Θράκης, με τη συνθήκη του Νειγύ, Νοέμβριος 1919. Ολομόναχος χωρίς οικογένεια, ένα απομεινάρι απ' τις σφαγές των Βουλγάρων κατά το Θρακομακεδονικό αγώνα.

Η Παναγιώτα διστακτικά, στάθηκε μπροστά στην πόρτα. Να μπει, να μην μπει. Θεωρούνταν ντροπή να μπει μια γυναίκα σ' ένα χώρο που έχει μόνο άνδρες.

Τότε ο κοντοστούπης καμπούρης μπάρμπα Γιάννης, σηκώνοντας το κεφάλι και πετώντας το τσουλούφι του προς τα πάνω, για να μπορέσει να δει την ψηλή και όμορφη γυναίκα, τη ρώτησε τι ήθελε.

«Ο γιος μου είναι δεκατρία χρονών» είπε. «Τελείωσε το σχολείο και θέλει να μάθει την τέχνη. Αλλά ήμαστε φτωχοί, δεν έχουμε να σε πληρώσουμε». Ο κοντός δεν μπόρεσε να πει όχι σε μια ωραία γυναίκα και δέχτηκε το επόμενο Σάββατο να φέρει τον Σταύρο να τον δει.

Για να μάθει κάποιο παιδί τέχνη έπρεπε να πληρώσεις στο αφεντικό. Ένας πλήρωσε εκατό δρχ. να μάθει μαραγκός. Άλλος εκατόν είκοσι για ράφτης, άλλος ενενήντα, ανάλογα με το αφεντικό. Όταν όμως μάθαινε μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, τότε άρχιζε να πληρώνεται. Όμως, μερικά αφεντικά δεν τους μαθαίνανε όλα τα μυστικά της δουλειάς.

Μία φορά, ένας κάλφας που δούλευε σ' ένα υαλοποιίο, που ήταν και ο πρωτομάστορας εκεί, αποφάσισε να κάνει δικό του μαγαζί. Όμως, με τις πρώτες παραγωγές τα ποτήρια που έφτιαχνε θάμπωναν. Αφού προσπάθησε αρκετές μέρες και δεν τα κατάφερε, ξαναγύρισε στο αφεντικό του για να ζητήσει δουλειά.

Τότε το αφεντικό του, του απεκάλυψε το μυστικό. Όταν σχολούσαμε

όλοι το βράδυ, εγώ ξαναγύριζα, κι όλα τα ποτήρια που ήταν απλωμένα στο πάγκο τα ανασήκωνα και τα χουχούλιζα για να ξεθαμπώσουν. Εσύ λοιπόν αυτό το «χου» της δουλειάς δεν το είχες μάθει.

Ο Σταύρος προσελήφθη και σε λίγο καιρό άρχισε να μαθαίνει.

Ήταν έξυπνος και αγαπούσε την δουλειά. Με την αγάπη πάντα πετυχαίνει. Αυτός που δουλεύει με τα χέρια είναι ο εργάτης κ' αυτός που δουλεύει με τα χέρια και με το μυαλό είναι ο τεχνίτης. Αυτός, όμως, που βάζει και την αγάπη, αυτός είναι ο καλλιτέχνης.

Ο καιρός περνούσε, κι' ο Σταύρος μεγάλωνε. Άρχισε να έχει γνωριμίες με πελάτες. Μερικοί απ' αυτούς, ήταν άνθρωποι μορφωμένοι που ήρθαν απ' την παλιά Ελλάδα σε διάφορες υπηρεσίες για την οργάνωση της πόλης. Το Κιλκίς μετά την απελευθέρωσή του, 21-6-1913 και με την ανταλλαγή των πληθυσμών, μεταξύ Ελλάδος - Τουρκίας που διήρκησε μέχρι το 1924, οι κάτοικοί του ήταν όλοι πρόσφυγες. Ήταν συνήθως από αγροτικές περιοχές της Ανατολικής Θράκης, του Πόντου, και της Μικράς Ασίας, που οι περισσότεροι απ' αυτούς ήταν αγράμματοι. Έτσι λοιπόν όλες οι θέσεις της διοίκησης ήταν από ανθρώπους της παλιάς Ελλάδος.

Ένας πελάτης που ήταν δάσκαλος πήγε κάποια μέρα για κούρεμα. Ρώτησε τον Σταύρο από που είναι η καταγωγή του, ποια είναι η πραγματική του πατρίδα. Ο Σταύρος ήξερε μόνο ότι οι γονείς του ήρθαν από την Αρακλιά. Τότε ο δάσκαλος που ίσως ήταν ιστορικός, του είπε περιληπτικά την ιστορία της Αρακλιάς. Το 600 περίπου π.χ. στα παράλια της θάλασσας του Μαρμαρά, κτίστηκε η Αρακλιά με το όνομα Πέρινθος από Σαμιώτες. Το 283 π.χ. ο Ρωμαίος Αυτοκράτορας Διοκλητιανός που ήταν ειδωλολάτρης, άλλαξε το όνομα σε Ηράκλεια, για χάρη της Θεάς Ήρας.

Μία μέρα πάλι που ο μπάρμπα Γιάννης, πετάχτηκε μέχρι το μπακάλικο να ψωνίσει, μπαίνει ένας πελάτης βιαστικός που ήθελε ξύρισμα. Ο Σταύρος βρήκε την ευκαιρία και τόλμη να τον ξυρίσει. Για πρώτη φορά θα δοκίμαζε να πιάσει ξυράφι.

Αφού έκανε βιαστικά σαπουνάδα με το πινέλο στο τασάκι, και άρχισε να σαπουνίζει το πρόσωπο του πελάτη, να κ' ο μπάρμπα Γιάννης. «Τι κάνεις εδώ»; του λέει, «έτσι κάνουν σαπουνάδα»; και αρπάζει το τασάκι απ' το χέρι του, φτιάχνει μια ωραία παχιά σαπουνάδα, και του την κοπανάει στο κεφάλι.

Μάλλον ήταν το πρώτο μάθημα, πως κάνουν τη σαπουνάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τρεις οκάδες αλεύρι ήταν η αμοιβή του Χρίστου για το δρομολόγιο Κιλκίς - Θεσσαλονίκη που έκανε με το κάρο του, ζεύοντας τις δύο

βουβάλες του. Κουβαλούσε στάρια σε μύλους, και το δρομολόγιο κρατούσε 2-3 και 4 μέρες.

Είχε να θρέψει δύο κόρες κι ένα γιο.

Το σπίτι του ήταν στο δρόμο της αγελαριάς, εκεί όπου μαζεύονταν όλα τα ζώα του Χασάνοβα κάθε πρωί, αγελάδες, βόδια, βουβάλια, και τα πήγαινε ο αγελαδάρης για βοσκή, πέρα στα κίρια* στον μιρά.* Ο δρόμος πάντα γεμάτος λάσπη και κοπριές. Πολύ βρώμα. Αλλά κοντά στην πείνα τους, τη δυσσομία ούτε που τη καταλάβαιναν.

Ήρθε πρόσφυγας από ένα μικρό χωριό της Ανατολικής Θράκης, το Γενίκιοϊ, δέκα χιλιόμετρα νότιο-ανατολικά των Σαράντα Εκκλησιών, με χαμηλά σπίτια σχεδόν καλύβες, ένα ποταμάκι στην άκρη του, εύφορα χωράφια και πολλούς βοσκότοπους. Στην πατρίδα του ήτανε τσοπανόπουλο. Βοσκούσε αγελάδες και βόδια.

Στο χωριό του σχολείο δεν είχε, οι κάτοικοι ήταν λίγοι, κι η πόλη που θα μπορούσε να πάει στο σχολείο ήταν πολύ μακριά. Έλεγε ότι στην πατρίδα ήταν πεχλιβάνης. Εξιστορούσε συχνά για τη φορά εκείνη που πάλεψε με έναν Τούρκο: «Ου Τούρκους δεν μπορούσι να μι ξιγίρ,* γιατί γω ντιστυλώθκα* μια στα ποδάρια'μ, αλλά μετά από λίγο έπισα γιατί φοβούμνα να το νικήσω, θα κάκιουνι ου Τούρκους».

Ο πατέρας του, νταής Γιώργος ήταν μπεκρής. Έζευε πρωί-πρωί το κάρο και μαζί με τη γυναίκα του, την Αποστολιώ, κινούσαν για το χωράφι.

Όταν όμως περνούσε από τον δρόμο που ήταν το καφενείο του Γενίκιοϊ, έλεγε την γυναίκα του: «Αποστολιώ, κράτα λίγο τα ζώα, θέλω να πω κάτι στον καφετζή». Έπινε ένα ρακί, μετά ένα δεύτερο, άντε ακόμη ένα και το επόμενο θα ήταν το τελευταίο. Μεθούσε, ξεχνώντας την γυναίκα του απ' έξω. Αυτή περίμενε-περίμενε, μέχρι που απελπιζόταν, έπαιρνε το κάρο και γυρνούσε πίσω.

Όταν ήταν ακόμα παλικαράκι ο Χρίστος, τον προξένεψαν μια χήρα που ήταν έγκυος, τη Φωτεινή. Κι αυτός, άνθρωπος αγαθός, για να κάνει ένα καλό και να μεγαλώσει ένα παιδί, έστω και ξένο, όπως έλεγε αργότερα την παντρεύτηκε. Μα πάνω στη γέννα η Φωτεινή πέθανε.

Ήρθε πρόσφυγας το 1914 με τη δεύτερη γυναίκα του, τη Διαλεχτή και το πρώτο τους κοριτσάκι, την Αποστολιώ. Κυνηγημένοι από Βουλγάρους και Τούρκους, μετά τους βαλκανικούς πολέμους 1912-1913, ήρθαν κι έμειναν στο Ασικλί, χωριό που είναι κοντά στο Κιλκίς.

Εκεί γεννήθηκε και η Μαλαματένια, η δεύτερη κόρη τους.

Μα όμως το μυαλό τους ήταν πάντα στην πατρίδα, τη γενέτειρά τους. Έτσι με την συνθήκη των Σεβρών, το 1918 όταν η Ανατολική Θράκη παραχωρήθηκε στην Ελλάδα, γύρισαν και πάλι στις εστίες τους. Εκεί γεννήθηκε ο μικρός Γιώργος, που πήρε το όνομα του παππού του, του μπεκρή.

Το φθινόπωρο του 1922, εγκαταλείποντας ο Ελληνικός στρατός την

Ανατολική Θράκη, μετά την συμφωνία των Μουδανιών, εμφανίστηκε ξανά ο παλιός φόβος που είχαν κατά την διάρκεια του Θρακομαεδονικού αγώνα. Δεν άντεχαν άλλη καταπίεση, άλλες σφαγές, άλλο κυνηγητό, κι έτσι γύρισαν ξανά πίσω στην Μακεδονία.

Θα θυμάται αργότερα η Ματένια, (Μαλαματένια) πως στην αυλή του σπιτιού τους είχε μια μεγάλη μουριά.

Τώρα εγκαταστάθηκαν στο Χασάνοβα όπου ήταν κι οι υπόλοιποι συγγενείς τους. Το σπίτι που ζάπωσαν για να μείνουν, όπως τα περισσότερα του χωριού, έβλεπε στο νότο, ανάποδα σε σχέση με το δρόμο της αγελαριάς. Ο δρόμος ήταν στη βορεινή πλευρά. Ενώ τα παράθυρα κι' οι πόρτες τους ήταν στη νότια. Από τη μια προφυλάσσονταν από το δυνατό Βαρδάρη, μα από την άλλη για να βγουν εκεί με τα ζώα έπρεπε να κάνουν ολόκληρο κύκλο. Υπήρχε, όμως, ένα στενό πέρασμα ανάμεσα στο δικό τους σπίτι και το διπλανό, που το έλεγαν σούδα. Από εκεί κυκλοφορούσαν μόνο πεζοί, αφού ήταν τόσο στενό που χωρούσε ίσα- ίσα ένας άνθρωπος. Ο Χρίστος, όμως, που ήταν άντρακλας ψηλός και με φαρδιές πλάτες, δεν χωρούσε να περάσει στα ίσια από τη σούδα, μα την περνούσε στρίβοντας το σώμα του στο πλάι.

Ο παππούς Χρίστος με την θρακιώτικη παραδοσιακή ενδυμασία.
(Πίνακας σε καμβά με λάδι από τον Τάκη).

Κουλουριασμένη μέσα στη σούδα βρέθηκε η Διαλεχτή να κοιλοπονάει. Είχε βγει να πάει στο μπακάλη. Την έπιασε πάλι εκείνος ο έντονος πόνος χαμηλά στη κοιλιά, που συνοδεύονταν από αναγούλες και τις τελευταίες μέρες γίνονταν εντονότερος.

Συνήθως, προσπαθούσαν με διάφορα πρακτικά γιατροσόφια να τη συνεφέρουν. Μια κεραμίδα ζεστή ακουμπούσαν πάνω στη κοιλιά της, για να φύγει κάποιο κρύωμα αν είχε, αλλά τίποτα. Τη βρήκε ο Χρίστος μισοαναίσθητη και την έβαλε να ξαπλώσει σ ένα μιντέρι.

Το νοσοκομείο του Κιλκίς ήταν μακριά, με τα πόδια ήταν αδύνατον να πάει ένας άρρωστος. Έξεψε, λοιπόν, το κάρο, έβαλε πάνω τη Διαλεχτή και τη σκέπασε με μια κουρελού. Όταν έφτασαν στο νοσοκομείο ήταν πια αργά. Οι γιατροί διαπίστωσαν πως είχε πεθάνει από σκωληκοειδίτιδα.

Τώρα τα τρία παιδιά, επτά, πέντε, και ενάμιση χρονών, είχαν μείνει ορφανά.

Σε αντίθεση με τον πατέρα τους το μπεκρή, ο Χρίστος και τ' αδέρφια του, ο Σταυρής, ο Γιουβάννης, κι ο Κωνσταντής, βγήκαν πολύ καλοί νοικοκύρηδες. Μόνο η αδερφή τους η Ελένη δεν έπεσε σε καλά χέρια, και κάθε τόσο στρίμωνχαν το γαμπρό τους για να την προσέχει καλύτερα.

Τα ορφανά καρτερούσαν τον πατέρα τους, να γυρίσει απ' το δρομολόγιο, να τους φέρει το λιγοστό αλεύρι,- που ήταν η αμοιβή του δρομολογίου του- να τους φτιάξει καμιά τσατσόπτα,* λίγο φαί, να τους πει Κανά γλυκόλογο. Όταν ερχόταν τα έπαιρνε στην αγκαλιά του, τα χάιδευε, τα φιλούσε κι έφτιαχνε για το Γιώργο ένα τσάι να μαλακώσει ο λαιμός του που ξεραινόταν απ' τον βήχα. Μαγείρευε, και μετά το βραδινό φαγητό καθόντουσαν στο μιντέρι λέγοντας παραμύθια και ξεψειρίζοντας τα κεφαλάκια τους. Γιατί από ψείρες, δόξα τω θεώ.

Όταν ο Χρίστος αργούσε μέρες να επιστρέψει απ' τη δουλειά, η Ματένια έπαιρνε το ιδρωμένο μαντίλι του, αυτό που έβαζε πίσω στο καπέλο του για να μην του καίει ο ήλιος το σβέρκο, και το μούσκιζε*. Έτσι τον αισθανόταν κοντά της.

Το μικρό Γιώργο, ούτε δυο χρονών, τον προστάτευαν τάχα οι αδερφές του. Έπαιζε όλη τη μέρα στην αυλή με τα χώματα. Έτρωγε ότι εύρισκε μπροστά του. Κουτσουλιές απ' τις κόττες, χώματα, φύλλα από τα δέντρα, κοπριές. Έπινε και νερό απ' τα τσαγκλιά* και γίνονταν μουσκίδι. Μια φορά κατάπιε ένα κέρμα, άλλη φορά θα έπεφτε μέσα στο πηγάδι της αυλής που το ξέχασαν ξεσκέπαστο. Τον πρόλαβαν και τον γλίτωσαν την τελευταία στιγμή. Δεν άργησε ν' αρρωστήσει με τη μεταχείριση που είχε κι έτσι, σε λίγο καιρό πέθανε.

Πέθαιναν τόσο συχνά τα παιδιά εκείνη την εποχή, που ρωτούσαν οι άνθρωποι όταν άκουγαν την καμπάνα: « Ποιανού παιδί πέθανε;»

Πολλές φορές η Ματένια χάνονταν. Ήξεραν, όμως, πού να τη βρουν. Καθόταν με τις ώρες πάνω απ' το μνήμα του Γιωργάκη κι έκλαιγε.

Τ' αδέρφια του Χρίστου και οι νύφες του τον πίεζαν να ξαναπαντρευτεί, βρήκαν μάλιστα και την κατάλληλη νύφη, την κυρά-Πλουσία, μια χήρα από το Νέο Σκοπό, που ήταν και χωρίς παιδιά. Κι αυτή προσφυγοπούλα από το Σκοπό της Ανατολικής Θράκης. Η αδερφή της ήταν παντρεμένη στο Χασάνοβα. Μπήκε νοικοκυρά στο σπίτι λίγο αργά. Ίσως να γλύτωνε ο Γιώργος αν έβρισκε λίγη περιποίηση. Την Αποστολιώ τη θεώρησαν μεγάλη για να πάει στο σχολείο. Έπρεπε να βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού, να ξεκουράζει τη μητριά. Έστειλαν μόνο τη μικρή στο δημοτικό σχολείο του χωριού.

Η Ματένια ήταν τακτική και καλή μαθήτρια, αλλά μ' ένα μόνο δάσκαλο για έξι τάξεις, τι γράμματα να μάθεις; Θυμόταν περιστατικά του σχολείου που τα έλεγε αργότερα σαν έγινε μάνα. Έλεγε για ένα συμμαθητή της, το Σάββα, που ήταν συνεχώς συναχωμένος και σήκωνε το χέρι του για να πει στο δάσκαλο: «Κύριε-κύριε, μύξα μ' τρεχ' σα νιρό». Μια άλλη μαθήτρια, πάλι, έλεγε συνεχώς το ίδιο ποίημα: «Σε μια ρόγα από σταφύλι, έπεσαν οκτώ σπουργίτια και τρωγόπιναν οι φίλοι, τσίρι-τσίρι τσιριτρώ τσιριτρί τσιριτρώ». Θυμότανε, επίσης, τότε που ο δάσκαλος πέταξε τα βιβλία του Σταύρου έξω απ' το παράθυρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο Σταύρος έγινε 17 χρονών και γύρισε στο χωριό κουρέας. Κρατώντας ένα βαλιτσάκι γεμάτο εργαλεία, πινέλα, ξυράφια, μια ψιλή και μια χοντρή κουρευτικές μηχανές, τσατσάρες, βούρτσες, καφτίρια για τα κοψίματα που σταματάν το αίμα, χασεδένιες πετσέτες, σπίρτο*, κολόνια, ψαλίδια, λουριά για ν' ακονίζει τα ξυράφια κλπ. Κουστούμι ριγέ με σταυρόπετο σακάκι και παντελόνι φαρδύ ρεβέρ, τελευταία μόδα. Καλοχτενισμένος, με το μακρύ μαλλί του που σχημάτιζε αριστερή χωρίστρα, και που του σκέπαζε το αυτί, ψηλός, στιλάτος με μακρύ λαιμό, μάτια καστανά και ζωηρά, σουβλερή μύτη, και πάνω απ' όλα ένα μυστηριώδες ύφος, που δεν τον άφηνε να περάσει απαρατήρητος από τις κοπέλες του χωριού.

Ο Σταύρος 17 χρονών

Τα Σαββατοκύριακα στο χωριό σε μια γωνιά του καφενείου, έστηνε το κινητό του κουρείο, ενώ τις υπόλοιπες μέρες ασχολούνταν με τη γεωργία. Στο χωριό υπήρχε ακόμα ένας κουρέας, ο Χρίστος που δούλευε κι' αυτός με τον ίδιο τρόπο, σε μια γωνιά στο άλλο καφενείο.

Έξι μέρες την εβδομάδα στα χωράφια ο Σταύρος πάλευε με τα χώματα, το αλέτρι, τις σβάρνες, και τα ζώα. Εκείνα τα χέρια που χάιδευαν πρόσωπα στο κουρείο, άρχιζαν να χοντραίνουν, να ροζιάζουν και να βγάζουν κάλους. Μια Κυριακή που ήρθε στο χωριό ένας πολιτευόμενος, και κάθισε να ξυριστεί το μετάνιωσε πικρά, που με κείνα τα χέρια του χάιδευε τα μάγουλα βάζοντάς του σπίρτο. Την επόμενη φορά που επισκέφθηκε το χωριό, ήρθε ξυρισμένος.

Η γεωργική χρονιά άρχιζε το φθινόπωρο με τις πρώτες βροχές. Οι σιδεράδες είχαν έτοιμα τα μουχάνια,* τα αμόνια, τις βαριοπούλες, τώρα

που τα γυνιά θα έπιαναν δουλειά, για να αναποδογυρίσουν τα χώματα. Οι αλμπάνηδες ήταν κι' αυτοί, έτοιμοι για το πετάλωμα των ζώων. Οι πελάτες αυτή την εποχή ήταν τακτικότεροι.

Η σπορά ξεκινούσε λίγο πριν τον Αη Δημήτρη. Το πρωί με το χάραμα ζεμένο το ζευγάρι στο κάρο με βόδια, αγελάδες, ή βουβάλια,- μερικοί είχαν και γαϊδούρια- φορτωμένο το αλέτρι, τη σβάρνα, το σακί με το σπόρο, κι ο ντορβάς με το ψωμί, ίσως και λίγο τυρί και Κανά κρεμμύδι, κινούσαν για τα χωράφια. Άλλος πήγαινε για τα μεγάλα τεμάχια, κατά την Μπαΐρα, ή τον Καρτάλ Τεπέ, άλλος για τα λιβάδια, άλλος για τις πρώτες κατηγορίες και μερικοί για τ' αρπαλίκια. Στους δρόμους η κυκλοφορία γινόταν άναρχη. Κάποιος φώναζε τα ζώα του να στρίψουν προς τον σωστό δρόμο, κάποιος τα έβριζε και τα χτυπούσε κι η βουκέντρα μάτωνε τα καπούλια τους. Οι τροχοί των κάρων έκαναν θόρυβο καθώς κυλούσαν στον ανώμαλο δρόμο, ο οποίος έμοιαζε με βάλτο, μια ζύμωση από λάσπη, κοπριές και κάτουρα ζώων, που για να τον περπατήσεις έπρεπε να φοράς λαστιχένια παπούτσια, ή μπότες. Τα παιδιά, παίζοντας στις λάσπες, έστηναν παγίδες για τους διαβάτες. Έσκαβαν λακκούβες στη μέση του δρόμου κι όπως σκεπαζόντουσαν απ' τη ρευστή λάσπη, ήταν αδύνατον για κάποιον να τις διακρίνει. Κρύβονταν και βάζανε τα γέλια με τα θύματά τους.

Τον Αη Δημήτρη εκλεγόταν κι ο καινούριος αγελαδάρης, αυτός που πληρωνόταν για να πηγαίνει όλα τα ζώα του χωριού για βοσκή.

Ήταν ακόμη υπεύθυνος και για την φύλαξη και συντήρηση του μπουγά* που ήταν κοινός για όλες τις αγελάδες του χωριού. Πολλές φορές, ο μπουγάς ήταν τόσο άγριος που γινόταν ο φόβος και ο τρόμος. Δεν τολμούσε κανείς να τον πλησιάσει, παρά μόνο ο αγελαδάρης που τον γνώριζε.

Όλες οι ενοικιάσεις των χωραφιών, λοιπόν, άρχιζαν και τελείωναν τον Αη Δημήτρη. Μετά τη σπορά, η οποία ολοκληρωνόταν λίγο πριν από τα Χριστούγεννα, παραμονές εορτών άρχιζαν την προετοιμασία για τα κουλέντα,* όπου δημιουργούνταν τσέτες* με παλικάρια, που έκαναν πρόβες για τα κάλαντα. Μαζεύονταν μέσα σε αποθήκες, αχυρώνες, λόντες,* κρυφά η μία τσέτα από την άλλη για λόγους ανταγωνισμού και με τις γκάντες τους μάθαιναν τα κάλαντα:

Χριστούγεννα Χριστούγεννα, πόψα Χριστός γινιέται,
 πόψα Χριστός γιννήθηκι, κι' ο κόσμος δεν το νιώθει,
 κι ο κόσμος ήταν κούμενος, κι ο Βασιλιάς ατός του,
 κι εκεί που ακούμπισε ο Χριστός, χρυσό δεντράκι ξέβκει,
 χρυσό δεντρί χρυσό κλωνί, κι' αργυροφουντομένο,
 το δέντρο ήταν ο Χριστός, κλωνάρια οι Αη ποστόλοι,
 και τα παρικλωνάρια του, ήταν οι προφητάδες,
 προφητεβούσαν κι' έλεγαν, για του Χριστού τα πάθη,

και σύ Χριστέ μ' αλήθεια λες, χρυσό δεντρί στον κόσμο.
τον σταύρωσαν οι Ουβρεγοί, μέσα στο σταυροδρόμι,
πέντι πιρούνια έκαμαν, τα πέντι ίσα ίσα,
τα δυο βαρούν στα χέριαν του, τα δυο στα γόνατά του,
του στερινό φαρμακιρό, αντίκρυ στη καρδιά του,
κι τα χιράκια σταύρουσι, στον άγιο τάφο πάει,
κι αφού τον τάφο ξέβικει, απάνω στα ουράνια,
κι πάλι θελ να κατιβεί, στης εκκλησιάς τη πόρτα,
να ρίξει κότρου να διαβεί, μπροστά απ' άγιο βήμα,
να στήσει το φρονάκι του, να κατς να δικιουκρένει,
να κριν ολούς τσ' αμαρτωλούς, κι μας τους κολασμένους,

Και ακολουθούσε μια ευχή:

Όσα άστρα έχει ο ουρανός
φυλάκια απ' τα δένδρα
τόσο νερό σταλάγματα
απ' την Αγιά Σοφιάτσα
τόσα καλά να δώσ' ου Θιός
σ' αυτόν το νοικοκύρη
τόσα καλά καλύτερα
που φέτους κι αφού χρόνου.

Χρόνια πολλά, και του χρόν.

Μετά τα μεσάνυχτα λέγανε άλλα κάλαντα:

Χριστός γινιέτι χαρά στον κόσμο,
χαρά στον κόσμο στο νοικοκύρη,
στο νοικοκύρη που τρώει και πίνει,
που τρώει και πίνει με την καλή του,
με την καλή του, με την κυρά του,
με την κυρά του, με τα παιδιά του,
με τα παιδιά του, μι τσ' Άγιους όλους,
μι' τσ' Άγιους όλους, μι' τσ' Αη Ποστόλους,
η Πανιγιάτσα κοιλοπονούσε,
κοιλοπονούσε βαριά πονούσε,
βαριά πονούσε στη Σύρας πάνει,
στη Σύρας πάνει μαμή να φέρουν
μαμή να φέρουν ώσπου να πάνει
ώσπου να πάνει κι ν' ρθουν πίσου
κι ν' ρθουν πίσου η Πανιγιάτσα

η Πανηγιάτσα ξιλωθιρώθει,
 ξιλωθιρώθει κι έκαν' αγόρι,
 κι έκαν' αγόρι, σαν Ήλιος λάμπει,
 σαν Ήλιος λάμπει, σα νιό φεγγάρι,
 σα νιό φεγγάρι, σα παλικάρι.

Σε όποιο σπίτι είχε μικρό παιδί, συμπλήρωναν κι αυτό:

Ένα μικρό μικρούτσικο, Σαββάτο γινημένο,
 Σαββάτο εγινηθήκι, την Κυριακή βαφτίσκει,
 και την Δευτέρα το ταχιά, ξέβκει να συριανίσει,
 με κίτρινα ποδήματα κι ασημοφτερνισμένα,
 σιδερωμένο τ' άλογο με τη χρυσή τη σέλα,
 στο δρόμο που επήγαινε στο δρόμο που πηγαίνει,
 βρίσκει χορό που χόρευαν παλαίστρα που παλεύαν,
 παλεύαν Φράγκοι φράγκικα αντρίκια αντρειωμένοι,
 κι πιάσει ένας κι πιάσει άλλος κι έκοψαν το γαϊτάνι,
 και έκοψαν φούντες τέσσαρες κι το γαϊτάν στη μέση.

Όπου όμως είχε κοπέλα της παντρείας, λέγανε άλλο:

Κοράσιο επαινεύτικι, εψές στο φεγγαράκι,
 που γνέθει την βδομάδαν του, σαράντα πέντε πήγες,
 στους ουρανούς του διάζουνταν στους κάμπους το τυλίγει
 κι μες τη μες τη θάλασσα δυο υφάντρες το υφαίνουν,
 ο βρόντος ήταν του χτενιού παλικαριού λαλιάτσα
 και του καρουλοβρόντιμα της κόρης η λαλιάτσα,
 σαν τ άκουσε κι ο κουιμουτζής που 'κει ψηλά που κάινταν,
 βρε πια ειν' αυτή η λιγερή αυτή η δεξιοχέρα
 που γνέθει τη βδομάδαν της σαράντα πέντε πήγες;
 Να κλέψου από τη μάνα μου μισό σκουλί λινάρι,
 να σου το φέρω κάμνεις με κάνιμι τουλουπάνι
 κι συ σαν είσι κουιμουτσήσ σαν είσι δεξιοχέρης,
 να κλέψω απ το κύριο μου σπυρί μαργαριτάρι
 να σου το φέρω κάνιμι κάνιμι δακτυλίδι
 κι να χ' του δακτυλίδι μου σαράντα πέντε πύργους,
 όταν μι δέρνει η μάνα μου να κρύβουμι στις πέντε
 κι όταν μι δέρνει ο κύρης μου στους δέκα,
 κι όταν μι δέρνει ου πολυαϊγαπός να κρύβουμι στους όλους.

Στα νιόπαντρα ζευγάρια έλεγαν:

Ιλάτι παλικάρια μας να πουμ' κι άλου τραγούδι,
 κι άντις τραγούδι για να πουμ' ν' αρέσει η αφεντιά μας,
 αντρογινίτσι τρυφερό κι νιο στιφανουμένου,
 αρχόντης μι τ ν αρχόντισα μια σκάλα κατιβαίνουν,
 κι όσα σκαλοπατήματα φιλιούνται κι ρουτιούνται,
 κόρη μ' δεν είσαι κόκκινη, κόρη μ' δεν είσαι άσπρη,
 κόρη μ' δεν είσαι ροδιανή, γι ως ήσουν του χειμώνα,
 σαν θέλεις να 'μει κόκκινη, σαν θέλεις να 'μει άσπρη
 σαν θέλεις να 'μαι ροδιανή, γι ως ήμουν του χειμώνα,
 πάρει μ, σκλαρίκια κιγρωτά, καλένια μι του γράμμα,
 να σιούμει να λυγίζουμει, να φαίνεται του γράμμα,
 κι τότες να 'μει κόκκινη, κι τότες να 'μει άσπρη
 κι τότες να 'μει ροδιανή, γι ως ήμουν του χειμώνα.

Το βράδυ της παραμονής των Χριστουγέννων γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι, και έψελναν τα κάλαντα. Ο κόσμος τους περίμενε καμιά φορά μέχρι και το πρωί. Μαζεύανε κρέατα, λουκάνικα, λαρδί, φρούτα, ψωμιά, κουλίκια* στολισμένα με χρυσά βαράγκια* που τα ετοίμαζαν οι κοπέλες, λιγοστά χρήματα κ.α. Τα περνούσαν όλα μαζί σ' ένα σύρμα, σαν ένα μεγάλο σουβλάκι, και το κρατούσαν δυο άτομα για να μεταφέρεται εύκολα. Όταν μαζεύονταν αρκετά, τα άφηναν σε κάποιο σπίτι που είχε κορίτσι της παντρειάς. Υπήρχε πάντα κάποιος από την τσέτα, που ενδιαφερόταν για γαμπρός. Αν, όμως, η κοπέλα αγαπούσε άλλον, από άλλη τσέτα, δεν δεχότανε τα κουλίκια. Και τότε ξεκινούσε το ανάλογο κουτσομπολιό: «Η τάδε δεν αγαπάει τον δείνα, ενδιαφέρεται για τον τάδε» κλπ. Την άλλη μέρα ανήμερα Χριστουγέννων, πριν από το μεσημέρι οι κουλενταρέοι* της κάθε τσέτας με όργανα και χορό, πήγαιναν όπου άφησαν κουλίκια για να τα πάρουν πίσω. Στηνόταν μεγάλος χορός στην αυλή του σπιτιού. Εκεί λοιπόν γινότανε και το κόρτε της κοπέλας με τον ενδιαφερόμενο.

Στην πλατεία του χωριού έστηναν τραπέζια, με τα φαγώσιμα που είχανε μαζέψει το προηγούμενο βράδυ. Κ' απ' το μεσημέρι άρχιζε ο χορός. Να οι μεζέδες, τα κρασιά! φιλοξενούμενοι όλοι οι χωριανοί και όχι μόνο. Η κάθε τσέτα γλεντούσε στο δικό της μέρος και ανταγωνίζονταν ποιανού χορός θα γινόταν μεγαλύτερος, με κυρίαρχα όργανα τη γκάιντα και τα κλαρίνα. Ο κόσμος πήγαινε σε όλους τους χορούς, μα όπου έπαιζε τη γκάιντα ο αδερφός του Χρίστου, ο νταής Κωνσταντής- ζακουστός γκαϊντατζής από τη πατρίδα ακόμα- οι κύκλοι γίνονταν τρεις και

τέσσαρες φορές παραπάνω. Κι αυτό κρατούσε τρείς μέρες.

Την πρωτοχρονιά το πρωί τα παιδιά πήγαιναν για ποδαρικό στα σπίτια και με μία βίτσα από κρυνιά ή μέλιο, κτυπούσαν τον νοικοκύρη στον πισινό και τον σούρβιζαν*:

Σούρβα σούρβα για παρά,
για πατρίδα για χαρά,
γερό κορμί γερό σταυρί,
και τη χρόν όλοι γεροί.

Ανήμερα του Αη Γιαννιού, μετά τη λειτουργία της εκκλησίας, νεαροί και φίλοι των γαμπρών που παντρεύτηκαν τη χρονιά που πέρασε τους έπαιρναν και τους οδηγούσαν σ' ένα ρεματάκι. Εκεί τους έβρεχαν το κεφάλι, καμιά φορά κι ολόκληρους, για να είναι βαφτισμένοι-φωτισμένοι οικογενειάρχες.

Την Τρίτη μέρα του Πάσχα μετά απ' τη λειτουργία της εκκλησίας, έβγαιναν έξω στην πλατεία με την εικόνα της Παναγίας και τραγουδούσαν χορεύοντας μόνο οι γυναίκες, ενώ ο παπάς θυμιάτιζε την εικόνα που την κρατούσε η πρώτη γυναίκα του χορού. Ήταν ένας σιγανός χορός και τα λόγια του τραγουδιού τα ακόλουθα:

Κάτω στα Ιεροσόλυμα
Παναγία μου
Σταλιά κεριού το τόπο
Παναγία μου χαριτωμένη
Η Παναγία λούζετε
Παναγία μου
Και στραφογκιολίζεσε
Παναγία μου χαριτωμένη
Χρυσό ήτανε το χτένι της
Παναγία μου
Και αργυρό το λέγεν της
Παναγία μου χαριτωμένη
Και κει που χισθεί το λούσμαν της
Παναγία μου
Χρυσό δεντράκι ξεύκει
Παναγία μου χαριτωμένη
Χρυσό δεντρί, χρυσό κλωνί
Παναγία μου
Κι αργυροφουντωμένο
Παναγία μου χαριτωμένη

Το δέντρο ήταν ο Χριστός
Παναγία μου
Και τα παρικλωνάρια του ήταν οι προφητάδες
Παναγιά μου χαριτωμένη
Προφητεύουσαν κι έλεγαν
Παναγία μου
Για του Χριστού τα πάθη
Παναγία μου χαριτωμένη
Νισεί Παναγία μου λούζεσε
Παναγία μου
Και στραφογκιολίζεσε
Παναγία μου χαριτωμένη
Το γιό σου το μοναχογιό
Παναγία μου
Οβρεοί το σκιντζεύουν
Παναγία μου χαριτωμένη
Όποιος το λέγει αγιάζετε
Παναγία μου
Όποιος το λέει αγιάζ
Παναγία μου χαριτωμένη
Όποιος το καλοφουγκραστεί
Παναγία μου
Παράδεισο θα λάβει
Παναγία μου χαριτωμένη

Παραδόσεις που τις φέρανε οι Θράκες μαζί τους και τις συνέχιζαν εδώ
κτίζοντας την νέα τους πατρίδα.

Ο χορός της Παναγίας. Πρώτη κρατάει την εικόνα η Ματένια.

Εν Δύμωον κη 20-4-56 γρως
 πρόφα και Πάγια, το γράμμα
 του Παναγιώτους ερωσιου
 εν Συμφωνία
 Σταύρου

Το πίσω μέρος της πάρα πάνω φωτογραφίας είναι γράμματα του Σταύρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ήρθε η μέρα ο Σταύρος να πάει στρατιώτης. Καμάρωνε που έγινε άνδρας, τσιτωνότανε, το κεφάλι του κόντευε ν' ακουμπήσει στον ουρανό. «Είμαι πια μεγάλος, έχω δύναμη, είμαι κάποιος, με παίρνουν στρατιώτη, πάει να πει ότι αξίζω, δεν είμαι παιδάκι είμαι παλικάρι. Πάω να υπηρετήσω την πατρίδα, την Ελλάδα μας.» Πού να φανταζόταν τι περιπέτειες το περίμεναν.

Η Ευρώπη καζάνι που έβραζε. Εθνικοσοσιαλισμός του Χίτλερ, Φασισμός του Μουσολίνι και στην Ελλάδα φαγωμάρα, Βενιζελικοί αντιβενιζελικοί και στρατηγοί, πάλευαν ποιος θα πάρει την εξουσία, ποιος θα γίνει «άρχοντας» του τόπου.

Η Παναγιώτα έμπειρη, καταλάβαινε κάτι παραπάνω απ' το Σταύρο, και στενοχωριόταν για το γιό της, που τα έβλεπε τόσο πατριωτικά με το νεανικό του ενθουσιασμό. Παρουσιάστηκε έγινε και λοχίας. Καμάρωνε με τα γαλόνια στα μανίκια, ψηλά το κεφάλι, γυαλισμένες, πόρπες, άρβυλα, μαλλί κοντό, όλα στη τρίχα.

Έγραφε στη μάνα του για να τη παρηγορεί πως τα περνούσε καλά. Κουραμάνα μπόλικη, έτρωγε καλά. Τον έμαθε κι' ο μάγειρας που κάθε τόσο πήγαινε και τον έλεγε: βάλε-βάλε γω τρώω. Είχε μάθει καλά τα εν-δυο και τη χρήση των ορεινών πυροβόλων.

Στολή, αρβύλες, δίκοχο περασμένο στην εσωμίδα, μαλλί κοντό, μουστακάκι στενό, εμφανίζεται ένα απόγευμα στη μάνα του.

Πήρε άδεια κι έμεινε επτά μέρες. Την όγδοη τον κάλεσαν να επιστρέψει στη μονάδα του.

Ο Ιωάννης Μεταξάς με πραξικόπημα ανέλαβε τη τύχη της Ελλάδος. Ήταν Τρίτη 4 Αυγούστου 1936, κι ο δικτάτορας ανέστειλε όλες τις άδειες. Ο Σταύρος γύρισε πίσω τσαντισμένος που έχανε την υπόλοιπη άδεια. Και ποιος ξέρει πότε θα γύριζε με το απολυτήριο.

Αφού ηρέμισε η κατάσταση από τανκς και διάφορες διαταγές προς τον Ελληνικό λαό, πήρε και πάλι άδεια, πήγε στο χωριό, έστησε και το κινητό του κουρείο στη γωνιά του καφενείου δουλεύοντας να βγάλει το χαρτζιλίκι του.

Άκουσε μία μέρα τη Ματένια που πήγε στο μπακάλη να ψωνίσει κλωστές για τα κεντήματά της, κι από το μικρό παραθυράκι ζητούσε να της δώσει τα ανάλογα χρώματα. Μέσα δεν έμπαιναν οι γυναίκες, αφού τα μαγαζιά ήταν καφενεία και μπακάλικα μαζί, κι οι γυναίκες δεν έπρεπε να μπαίνουν σε χώρους που συχνάζουν άνδρες. Τώρα, στα είδη που θέλανε ζύγισμα, και πήγαινε γυναίκα να ψωνίσει από το παραθυράκι, ο μπακάλης έκλεβε όσο του επέτρεπε η συνείδησή του.

Ο Σταύρος ενώ δούλευε στο κουρείο στη γωνιά του, στάθηκε και την κοίταζε. Τη γνώριζε από το σχολείο όταν ήταν στην έκτη, και αυτή

Τετάρτη. Είχε μάλιστα και ένα συμμαθητή που έλεγε συνέχεια στο δάσκαλό του: «Κύριε-κύριε η μύξα μ' τρεχ σα νιρό».

Την ήξερε κι από τους χορούς της πλατείας που χόρευε πολύ. Ποτέ, όμως, δεν τη πρόσεξε τόσο καθαρά όσο τώρα.

Τότε ήταν μικρή, τώρα ολοκληρωμένη γυναίκα, κοπελάρα! Πρόσωπο μακρόστενο, γαϊτανοφρύδα, η μύτη της βαθουλωτή ανάμεσα στα μάτια, μέτωπο αρκετά ανοιχτό, και μία πλεξούδα που την έριχνε πίσω στη πλάτη, και κατέβαινε μέχρι την μέση. Δεν ήταν πολύ ψηλή, αλλά αδύνατη πεταχτούλα. Η Ματένια τον είδε που την κοίταζε περίεργα, και κοκκίνισε σαν ντομάτα.

Γύρισε στο σπίτι νιώθοντας ενοχή που τόλμησε να δει τον νέο, και κάθισε πάλι στο κέντημά της. Μα η εικόνα του Σταύρου δεν έφευγε από τα μάτια της, ώσπου η βελόνα καρφώθηκε στο δακτυλάκι της. Το βράδυ τον σκεφτόταν. Τον είδε και στον ύπνο της, που ήταν τάχα στη πλατεία σ' ένα μεγάλο χορό που χόρευε μπροστά, κι ο Σταύρος της πρότεινε το μαντίλι του, και αυτή τον κοίταζε στα μάτια τα μπέρδεψε και σωριάστηκε κάτω. Ανασηκώθηκε στο στρώμα της τρομαγμένη: Τι μου συμβαίνει; Τι έπαθα; Γιατί;

Την άλλη μέρα το πρωί, ο Σταύρος ετοίμασε το κάρο, έξεψε τα βόδια, έβαλε πάνω το αλέτρι και κίνησε για τα λιβάδια. Είχε να απλώσει την κοπριά και να οργώσει το χωράφι για να 'ναι έτοιμο για σπορά. Θα περνούσε πίσω από το σπίτι της Ματένιας, θα ήθελε να τη δει, και είχε αγωνία πότε θα έφτανε στο δρόμο της αγελαριάς.

Όμως πέρασε, και τίποτα δεν μπόρεσε να δει από τη πολύ φασαρία, τα πολλά ζώα που ήταν μαζεμένα, τα μουγκρίσματά τους, και τις φωνές του αγελαδάρη. Θα ήταν πολύ τυχερός αν την ώρα που περνούσε να έβγαινε και η Ματένια απ' την σούδα.

Όλη μέρα οργώνοντας τραγουδούσε ερωτικά τραγούδια με την ελπίδα να τη δει το βράδυ στο γυρισμό.

Μια κόρη όμορφη αγαπώ
 μάνα μου πως θα της το πω
 χθες την είδα στο μεϊτάνι
 τι μεράκι που με πιάνει.

Ούτε και το βράδυ την είδε γυρνώντας. Απογοητευμένος δεν είχε όρεξη για φαί και κοιμήθηκε νωρίς. Η μάνα του κατάλαβε ότι στο γιό της κάτι συμβαίνει, μοναχογιός βλέπεις τον είχε από κοντά.

Την άλλη μέρα τον ρώτησε να της πει τι έχει, αλλά αυτός δεν απάντησε. Έσκυψε χαμογέλασε πικρόχολα κι έφυγε.

Μια παντρεμένη εξαδέλφη της Ματένιας, του νταή Κωνσταντή κόρη, η Τασίη, έγινε τελικά ο συνδετικός κρίκος για να πλησιάσει τη

Ματένια. Συνεννοήθηκαν να της στήσουν μια παγίδα. Η Τασίη κάλεσε την Ματένια στο σπίτι, τάχα να της δείξει πως γίνεται ένα σχέδιο στον αργαλειό. Η Ματένια φημιζόταν για καλή υφάντρα, και ήξερε πως η Τασίη είχε βάλει πρόσφατα αργαλειό, κι' έτσι έγινε πιστευτό. Μόλις η Ματένια αντίκρισε το Σταύρο μέσα στο σπίτι, την κόπηκε η φωνή. Ο Σταύρος την πλησίασε θαρρετά και τη ρώτησε: «Θα στείλω προξενιά να σε ζητήσω, και θέλω να ξέρω αν θα δεχθείς». Η Ματένια κοίταζε το πάτωμα κατακόκκινη, δεν ήξερε τι της γινόταν, έψαχνε πως να' βρει τρόπο να φύγει. Ο Σταύρος τη ξαναρώτησε: «αν δεχθείς δώσε μου το χέρι σου». (για να κλίσει η συμφωνία). Τώρα η Ματένια κατάπιε και τη γλώσσα της, γυρνώντας να φύγει κούνησε το κεφάλι της καταφατικά, και χάθηκε τρέχοντας.

Έγιναν τα προξενιά, κι όλοι ήταν ευχαριστημένοι, ο Χρίστος για το γαμπρό, η Παναγιώτα, αλλά και ο Φωτάκης για τη νύφη, που της έκανε δώρο μια τούμπλα και τρία χρυσά κωνσταντινάτα.

Ο Σταύρος κι η Ματένια αρραβωνιασμένοι.

Ο Χρίστος είχε παντρέψει τη μεγάλη του κόρη την Αποστολιώ, και πρότεινε το Σταύρο όταν παντρευτούν να πάει σώγαμπρος μια και δεν είχε άλλα παιδιά.

Το νέο ζευγάρι φυσικά δε θα μπορούσε να μείνει μαζί με την οικογένεια του Φωτάκη.

Ο Σταύρος έφυγε με άδεια ελεύθερος και γύρισε στη μονάδα του αρραβωνιασμένος. Έμεινε άλλους οκτώ μήνες στο στρατό. Η Ματένια τον περίμενε να γυρίσει. Μερικές φορές ενώ θέριζαν την πειράζανε: «Ματένια-Ματένια», έρχεται ο Σταύρος. Σήκωνε κι αυτή τη μαντίλα της που είχε στο κεφάλι για να την φτιάχνει σκιά κι όταν διαπίστωνε πως ήταν ψέματα, κοπανούσε το δρεπάνι καταγής.

Ο Σταύρος απολύθηκε, έγιναν οι γάμοι, μπήκε σώγαμπρος. Ανέλαβε όλες τις δουλειές, τα χωράφια, τα ζώα, να οργώσει, να σπείρει, να θερίσει. Στο θέρος, βέβαια, πήγαιναν όλοι, αλλά δεν κράτησε πολύ η ομόνοια. Η μητριά ήταν παρούσα σε όλα. Δεν άφηνε το κουμάντο του σπιτιού στους νέους. Συνηθισμένο τότε το πατριαρχικό σύστημα. Τα αγόρια που παντρεύονταν, μένανε στο πατρικό σπίτι όλοι μαζί, νύφη πεθερός πεθερά κλπ, και το κομπόδεμα παρέμενε στον παππού μέχρι να πεθάνει.

Ο Σταύρος άρχισε ν' ανησυχεί, ήταν βέβαια και λίγο καλομαθημένος ως μοναχοπαίδι. Δεν του άρεσαν τα φαγητά της πεθεράς, ήταν και λιγοστά δεν χόρταινε, άσε που τις ώρες του φαγητού τις κανόνιζαν άλλοι. Μια μέρα γυρνώντας κουρασμένος απ' τη δουλειά δεν είχε φαγητό και ζήτησε να του τηγανίσουν αυγά. Η κυρά Πλουσία, όμως, του έφτιαξε να φάει αριάνι που ήταν πιο φθηνό. Και του είπε ο' τι τ' αυγά πλέρωσαν. (έτσι έλεγε το τελείωσαν). Ήξερε όμως ο Σταύρος ότι κάτω απ' το μιντέρι, το καλάθι ήταν γεμάτο.

Ένα βράδυ, ο Χρίστος έμπλεξε με τη παρέα του στο καφενείο του Απόστολου του Κόκκοτα. Όταν γύρισε στο σπίτι, η Πλουσία του έβαλε τις φωνές, γιατί τάχα πάει και μπεκρουλιάζει και ξοδεύεται. Ήτανε πολύ τσιγκούνα. Κι ο Χρίστος απ' το θυμό του εκείνη τη στιγμή, πέταξε το πορτοφόλι του, κι είπε πως: «αν ξαναπάω στο αργαστήρι* να μη τον λένε Χρίστο». Ο Άνθρωπος μπλέχτηκε μόνο μια φορά, ήταν σπιτόγατος. Ένας άνθρωπος ήσυχος, δουλευτάρης, κοίταζε μόνο τη δουλειά του, το σπίτι του, και ιδιαίτερα τα παιδιά του, που τα μεγάλωσε όλο με τις καλύτερες συμβουλές, πάντα με καλοσύνη: «Ο μπαμπάσι μ' έτσι μας ορμήνεψε» έλεγε αργότερα η Ματένια στα παιδιά της, για την κάθε περίπτωση.

Αλλά κι ο Σταύρος έμπλεξε μια φορά στο καφενείο με κάτι φίλους του και δεν είχε λεφτά μαζί του. Έστειλε ένα παιδί που ήταν ξαδερφάκι της Ματένιας να πάει να της πει να του στείλει δυο τρεις δραχμές για να μη

γίνει ρεζίλι. Το παιδί όμως πήγε και το φώναξε στην αυλή δυνατά, το άκουσε η Πλουσία, έγινε έξαλλη από θυμό και δημιούργησε φασαρία. Ο Σταύρος ντροπιάστηκε στους φίλους του που τον κορόιδευαν (σώγαμπρο)

. «Για να δούμε που θα βγει αυτή η κατάσταση» έλεγε ο Σταύρος. «Υπομονή» του έλεγε η Ματένια, «δεν γίνεται να μαλώσουμε με τη μητριά μου. Μα στραβά μα κουτσά αυτή η γυναίκα μας μεγάλωσε, κι έχουμε υποχρέωση κι εγώ κι η αδερφή μου, να τη σεβαστούμε. Μας τάισε, μας έπλυνε, μας ορμήνεψε, μας ξεψείριασε, σε παρακαλώ πρέπει να κάνουμε λίγη υπομονή».

Για να μη δίνει δικαίωμα η Ματένια στη μητριά της, έφτιαχνε όλες τις δουλειές στο σπίτι, ακόμα και τις πιο βαριές. Μια μέρα που πήγε να σηκώσει μόνη της τη πινακωτή με τα ψωμιά, ζορίστηκε και της ήρθε αιμορραγία. Κανείς δεν ήξερε πως ήταν έγκυος. Το είχε για ντροπή να το φανερώσει. Άρχισε να φτιάχνει διάφορα γιατροσόφια μόνη της. Μετά από δυο-τρεις μέρες όμως εξαντλήθηκε κι έπεσε στο στρώμα. Τότε την κατάλαβαν, έφεραν τη γιαγιά Δάφνη που έκανε τη μαμή και με πολλά ζόρια μπόρεσε και πήρε το έμβρυο.

Ο Φωτάκης αρρώστησε και πέθανε. Πάλι χήρα η Παναγιώτα. Έχασε τα κουμάντα του νοικοκυριού, κι οι κόρες του Φωτάκη απαίτησαν να φύγει απ' το σπίτι.

Μη έχοντας που να πάει, εγκαταστάθηκε κι' αυτή στο σπίτι του Χρίστου. Γίνανε πέντε μέσα σ' ένα σπίτι, με όλο κι όλο μια κάμαρα που κοιμόταν ο Σταύρος με τη Ματένια, κι ένα σαϊβάνι* που ανέβαινες δυο σκαλιά, όπου εκεί έστρωναν κάτω στο χωμάτινο πάτωμα και κοιμόταν ο Χρίστος με τη Πλουσία. Στα πόδια τους έστρωνε και πλάγιαζε η Παναγιώτα.

Μπερδεμένη συγγένεια, μητριά, συμπεθέρες, γαμπρός, πεθερά, πεθερός, νύφη, ήταν φυσικό να αρχίσουν διχόνοιες.

Υπήρχε ένα σπίτι δίπατο ετοιμόρροπο κάποιου Καλλιγά που ήταν ακατοίκητο. Ήταν φτιαγμένο από ξύλινο σκελετό και λάσπη. Αν κι ο Σταύρος από μαστορέματα δεν τα πήγαινε καθόλου καλά, με λίγες φωνές και αρκετές βρισιές, μπόρεσε και σουλούπωσε ένα καμαράκι στο ισόγειο και μετακόμισαν.

Αλλά με τι νοικοκυριό; Λίγα στρωσίδια από τη προίκα της Ματένιας, μερικά χράμια της Παναγιώτας, και μια εικόνα που την κουβαλούσε μαζί της όπου κι αν πήγαινε. Ήταν κειμήλιο από την Αρακλιά. Την είδαν πεταμένη στη θάλασσα όταν ανέβηκαν στο καράβι για το Ναύπλιο, βούτηξε ο Δημήτρης και τη πήρανε μαζί τους. Από τότε δεν την αποχωρίζεται.

Εικόνα από τη πατρίδα.

Πεθερά και νύφη τα πήγαιναν πολύ καλά, μαζί σε όλες τις δουλειές μέσα και έξω από το σπίτι. Το σπίτι μέσα δεν είχε τίποτα ήταν σχεδόν γυμνό. Ούτε πινακοτομέσαλα* είχαν που τα χρειάστηκε την πρώτη κιόλας μέρα με το ζύμωμα του ψωμιού.

Ένα πρωινό η Ματένια είδε πάνω στη κοπριά* ένα μπόγο. Της φάνηκε παράξενο, απίστευτο, έτριψε τα μάτια της να δει καλύτερα. Πλησίασε, και πράγματι ήταν ένας μπόγος γεμάτος με τσαντίλες άπλυτες. Τις πήρε, τις κράτησε τρεις μέρες αφήνοντάς τις έξω από το σπίτι, μήπως βρεθεί κάποιος να τις ζητήσει. Τίποτα, κανείς. Μάλλον κάποιος σκύλος τα κουβάλησε από τη κοπριά κάποιου τυροκομείου του χωριού. Με 'κείνα τα πανιά έφτιαξαν αρκετό νοικοκυριό, μισάλες* για τη πινακωτή, κελύφια, μια κουρτίνα για το παράθυρο και διάφορα άλλα στρωσίδια.

Ο Σταύρος δεν καταδέχθηκε να πάρει τα λίγα χωράφια που του έδινε ο πεθερός του. Ήταν ψωροπερήφανος Αρακλιανός όπως τον έλεγε η Ματένια, και υπερβολικά πεισματάρης. Θα τα καταφέρω και χωρίς αυτά έλεγε. Βρήκε και έσπερνε μερικά χωράφια διαθέσιμα, σε πλαγιές, μέσα σε ρέματα, πάνω σε μπαϊρια, που δεν ανήκαν σε κανένα. Προφανώς ήταν

κοινοτικά ή δημόσια. Άλλα πάλι νοίκιαζε. Συνεταιρίστηκε με άλλους νοικοκυραίους που είχανε ζευγάρι, αλλά δεν είχαν άνθρωπο για δουλειά. Έσπερνε και τα δικά τους χωράφια κι έτσι βολεύονταν όλοι.

Αυτή τη χρονιά τελειώνοντας τ' αλώνια πήρε καλή σοδιά. Περίσσεψαν λίγα γεννήματα, τα πούλησε και με τα χρήματα που πήρε αγόρασε και έδωσε στην αυλή του δυο μπουντέκες*, αλλά αμάθευτες στο ζυγό. Θα τις μάθαινε σιγά-σιγά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Οκτώβριος. Ετοιμάζονταν να σπείρουν, αλλά τους πρόλαβε ο πόλεμος. Στην Ευρώπη είχε αρχίσει κιόλας. Οι Έλληνες το περίμεναν απ' τους Ιταλούς. Αν κι αυτοί υποσχόταν πως δεν επρόκειτο να τα βάλουν με την Ελλάδα.

Ο γερμανόφιλος Ιωάννης Μεταξάς, «ΟΧΙ», απάντησε στον Ιταλό πρόξενο, μαζί του ΟΧΙ κι όλος ο Ελληνικός λαός. Ο Μουσολίνι, σύμμαχος του Χίτλερ, ήθελε λέει να περάσει από την Ελλάδα με τα στρατεύματά του, να κάνει περίπατο.

Οι καμπάνες πρωί την 28η Οκτωβρίου 1940 κτυπούσαν ασταμάτητα. Μαζεύτηκε κόσμος στη πλατεία μπροστά στην εκκλησία, κι' εκεί ο πρόεδρος του χωριού τους είπε τα νέα.

«Γενική επιστράτευση ετοιμαστείτε όλοι, μας καλεί η πατρίδα». Επικράτησε ενθουσιασμός, ζητωκραυγές, αγκάλιαζε ο ένας τον άλλον, φιλιόντουσαν, χόρευαν απ' τη χαρά τους, ξεχνώντας τις διαφορές που είχαν μεταξύ τους. Ξέχασαν πως ο Μεταξάς ήταν δικτάτορας. Αλλά σε στιγμές ανάγκης έτσι είναι οι Έλληνες, μια γροθιά. Πανηγύρι σωστό, λες και πηγαίνανε σε γλέντι, τραγουδούσαν πατριωτικά τραγούδια, τον Εθνικό Ύμνο, κάθε είδους τρέλας. Με τέτοια ψυχολογία, τέτοιο πατριωτικό ενθουσιασμό, τόση σύμπνοια μεταξύ των πολιτών και των πολιτικών κομμάτων, ακόμα και οι πολιτικοί κρατούμενοι από τη δικτατορία του Μεταξά, ζήτησαν να βγουν από τις φυλακές να παν να πολεμήσουν. Δεν ήταν δυνατόν να χαθεί αυτός ο πόλεμος.

Οι άντρες του χωριού ετοιμάστηκαν να φύγουν για το μέτωπο, βιαστικοί μήπως και αργήσουν. Άλλοι με το τρένο, άλλοι με τα πόδια, με λίγα πράγματα στο σακούλι τους, μάνες και γυναίκες τους αποχαιρετούσαν, τους αγκάλιαζαν, δάκρυζαν. Ποιος ήξερε πόσοι δεν θα γύριζαν, και πόσοι θα έρχονταν σακάτηδες. Κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί τι θα ακολουθούσε.

Οι νίκες ερχόταν η μία πίσω από την άλλη. Ο Ελληνικός στρατός μπήκε στην Αλβανία πάνω στα χιονισμένα βουνά, οι Ιταλοί οπισθοχωρώντας έχαναν όλες τις μάχες. Κι η Θρακιώτισσα τραγουδίστρια Σοφία Βέμπο, που ήρθε με τη μικρασιατική καταστροφή

από τη Καλλίπολη της ανατολικής Θράκης, με τα τραγούδια της
εμφύχωνε τους φαντάρους:

Μεσ' τους δρόμους τριγυρνάνε
οι μανάδες και κοιτάνε
ν' αντικρίσουνε,
τα παιδιά τους π' ορκιστήκαν
στο σταθμό όταν χωριστήκαν
να νικήσουνε.

Μα για κείνους που χουν φύγει
και η δόξα τους τυλίγει,
ας χαιρόμαστε,
και ποτέ καμιά ας μη κλάψει,
κι ας ευχόμαστε:

Παιδιά της Ελλάδος παιδιά,
που σκληρά πολεμάτε πάνω στα
βουνά,
παιδιά στη γλυκιά Παναγιά
προσευχόμαστε όλες να 'ρθετε ξανά.

Λέω σ' όλες αγαπούμε
και για κάποιον ξενυχτούμε
και στενάζουμε.
πως η πίκρα κι η τρεμούλα
σε μια τίμια Ελληνοπούλα,
δεν ταιριάζουνε.

Ελληνίδες του Ζαλόγγου
και της πόλης και του λόγγου
και πλακιώτισσες,
όσο κι αν πικρά πονούμε
υπερήφανα ασκούμε
σαν Σουλιώτισσες.

Παιδιά, της Ελλάδος παιδιά,
που σκληρά πολεμάτε πάνω στα βουνά,
παιδιά στη γλυκιά Παναγιά
προσευχόμαστε όλες να 'ρθετε ξανά.

Με της νίκης τα κλαδιά,
σας προσμένουμε παιδιά.

«Το βράδυ που σταματούσαν τα τουφεκίδια και προσπαθούσαμε να ξεκουραστούμε, τρίβαμε τα πόδια μας για να ζεσταθούν. Φοβόμασταν από τα κρυοπαγήματα», έλεγε αργότερα ο Σταύρος σαν γύρισε. «Ο μεγαλύτερος εχθρός μας ήταν το κρύο». Οι περισσότεροι τραυματίες που γύρισαν σακάτηδες ήταν από κρυοπαγήματα.

Εκείνη τη χρονιά έκανε πάρα πολύ βαρύ χειμώνα, που ξεκίνησε από νωρίς. Συμβάλλοντας κι' αυτό εκτός απ' το πόλεμο, το να μείνουν άσπαρτα σχεδόν όλα τα χωράφια. Απουσιάζοντας οι νέοι, δεν πρόλαβαν οι απομείναντες. Αιτία που έπεσε μεγάλη πείνα μέσα στη χώρα το 1941, ειδικά στις μεγάλες πόλεις που δεν άφησαν ούτε γάτα, ούτε σκύλο αφάγωτο.

Η Ματένια με τη βοήθεια και του μπαμπά της, προσπάθησε να σπείρει μερικά στρέμματα με εκείνα τα αμάθευτα ζώα, και κουτσά στραβά κάτι έκανε.

Κουκουλωμένες πεθερά και νύφη με χράμια για να μη κρυώνουν, καθόντουσαν ανακούρκουδα τα βράδια, και σε μια χαμηλή σόμπα σαν πάπια, προσπαθούσαν να ζεσταθούν γεμίζοντάς την άχυρα, και ξερές κοπριές ζώων.

Αυτές τις κοπριές, τις μάζευαν οι φτωχοί πρόσφυγες ο καθένας από τα δικά του ζώα, τις κολλούσαν σ' ένα τοίχο προσήλιο για να στεγνώσουν, κατόπιν τις αποθήκευαν και τις έκαιγαν το χειμώνα στη σόμπα. Τα καλοκαίρια, πολλοί έβγαιναν με καρότσια ή τσουβάλια στο μιρά και μάζευαν κοπριές από το κοπάδι της αγελαριάς.

Οι μπουντέκες όμως που ήταν έξω στο κρύο κινδύνευαν. Κάτι έπρεπε να κάνουν, για να τις προστατέψουν, κάτι έπρεπε να σκεφτούν. Αναγκάστηκαν και έκαναν χώρο μέσα στο καμαράκι τους. Αλλιώς κινδύνευαν να τις χάσουν απ' το πολύ κρύο.

Σε μια γωνιά οι δυο γυναίκες, στην άλλη τα ζώα, και όταν αυτά τσιρλίζονταν και τις λέρωναν, λέγανε: «δεν πειράζει, και ο Χριστός κάπως έτσι σε στάβλο γεννήθηκε». Τα πρωινά ακούγονταν τα κικιρίκου από τα κοκόρια της γειτονιάς, και μαζί μούγκριζαν και οι μπουντέκες φτιάχνοντας μια πρωινή συναυλία για το ξύπνημα της ημέρας.

Σε λίγες μέρες Χριστούγεννα, ούτε προετοιμασίες για κουλέντα, αφού δεν είχε στο χωριό παλικάρια ποιος είχε όρεξη για τέτοια; Αλλά ούτε και άλλες γιορτινές προετοιμασίες.

Οι δυο γυναίκες το βράδυ της παραμονής για χριστουγεννιάτικο τραπέζι, είχαν μόνο ξερό ψωμί, και σκόρδα ψημένα πάνω στη σόμπα.

Πέρασαν οι γιορτές, αλλά ήταν μαύρες χωρίς χορούς χωρίς γλέντια.

Ο πόλεμος συνεχιζόταν. Οι φαντάροι μας προχωρούσαν. Οι ξένοι όλοι μιλούσαν για τους Έλληνες που ήταν μια χούφτα, και κυνήγησαν τους καλά εξοπλισμένους Ιταλούς, πολύ πιο πέρα απ' τα σύνορα της Ελλάδος, μέσα στην Αλβανία.

Ο Χίτλερ βλέποντας τους Ιταλούς να χάνουν, άρχισε προγραμματισμό για να τελειώνει αυτός με την Ελλάδα. Συμμαχεί με τους Βουλγάρους, με αντάλλαγμα να κατεβάσουν τα σύνορά τους στο Αιγαίο. Και περιμένει την άνοιξη. Στις 6 Απριλίου 1941, με επίλεκτες μονάδες στρατού, και μέσω βουλγαρίας προσπάθησε να περάσει στην Ελλάδα. Τρεις μέρες κράτησε η σθεναρή αντίσταση που αντιμετώπισε, από στρατεύματα Ελλήνων στα οχυρά του Μεταξά στο στενό πέρασμα του Ρούπελ.

Μετά από αυτό ο στρατός διαλύθηκε, γύρισαν πίσω όσοι απέμειναν. Λείψανε οι χαρές, κόπηκαν τα χαμόγελα στο χωριό, τώρα κατοχή, φτωχότεροι από πριν, και πείνα μάστιζε όλο το κόσμο.

Γύρισε ο Σταύρος κουρελής, αδύνατος, ακούρευτος, αζύριστος, και με μπόλικες ψείρες. Είδε τη Ματένια με μεγάλη κοιλιά, δεν το ήξερε, αιφνιδιάστηκε, «θα μου κάνεις γιό» είπε μόνο, και αγκαλιάστηκαν. Έβγαλε τα ρούχα του, τα έβαλαν σε ένα καζάνι για βράσιμο, να καθαρίσουν από τις ψείρες, και τη βρώμα. Έκανε κι' αυτός ένα μπάνιο στη σκάφη, ξυρίστηκε, κουρεύτηκε κιόλας μόνος του, όπως είχε υποσχεθεί κάποτε στη μάνα του.

Καθάρισαν το καμαράκι, και το ασβέστωσαν. Τα ζώα είχαν βγει όταν είχε καλοσυνέψει ο καιρός. Άλειψαν και το χωμάτινο δάπεδο με κοκκινόχωμα και κοπριά όπως συνηθίζοταν, (ζύμωναν κοκκινόχωμα με κοπριά ζώων και νερό φτιάχνανε ένα ρευστό μείγμα σαν μπογιά) και γέμισε το σπίτι τους χαρά.

Πολλές φορές τις Κυριακές μετά την εκκλησία η κυρά Βενετιά ενοχλούσε τη Παναγιώτα για μια προξενιά. Είχε ένα κουνιάδο χήρο το Νικόλα, καλός άνθρωπος και νοικοκύρης χωρίς υποχρεώσεις. Μια κόρη που είχε ήταν παντρεμένη. Τώρα ζει μόνος.

Η Παναγιώτα με τη νύφη της το κουβέντιασαν. Περισσότερο θάρρος είχε με τη νύφη για τέτοια θέματα, και ήθελε να πάρει τη γνώμη της. «Μητέρα βλέπεις την κατάστασή μας», είπε η Ματένια, «υποφέρουμε όλοι. Να είχαμε τουλάχιστον δικό μας σπίτι! Εκεί θα είσαι καλά, θα βολευτείς. Πάντως εμένα δεν μου πειράζει που είσαι μαζί μας. Ρώτα και τον Σταύρο να δούμε τι θα σου πει.»

Ο Χρίστος ήρθε και τους ξαναζήτησε να γυρίσουν πάλι στο σπίτι του, ίσως τώρα που ήρθε ο Σταύρος να δεχθούν. Όσο ήταν μόνες οι γυναίκες δεν παίρνανε τέτοιες πρωτοβουλίες.

«Τώρα που θα γεννηθεί και το παιδί σ' αυτή τη κάμαρα θα το πεθάνετε. Χάσατε ένα μη πάει και το δεύτερο». Τους ορμήνεψε.

Η Παναγιώτα δεν ξαναγυρνάει, δέχεται και παντρεύεται το Νικόλα.

Ο Σταύρος με την ετοιμόγεννη Ματένια, γύρισαν στο σπίτι του μπαμπά της. Σε λίγες μέρες δύο Ιουνίου ήρθε η ώρα, ήρθε και η γιαγιά Δάφνη η μαμή, αυτή τη φορά να βοηθήσει στη γέννα. Νοσοκομεία και

κλινικές δεν υπήρχαν, γεννήθηκε το μωρό υγιέστατο κοριτσάκι. Μόλις άκουσε ο Σταύρος απ' τη μαμή ότι είναι κορίτσι, την διαολόστειλε κάτι μουρμούρισε και για τη Ματένια, θεωρώντας την υπεύθυνη που δεν έβγαλε αγόρι. Έφυγε απ' το σπίτι. Κοιμόταν τρεις μέρες και τρεις νύχτες μέσα σ ένα παχνί στο αχούρι. Παρέα με τα βουβάλια. Οι μπαμπάδες θέλανε γιούς. Πιθανόν αισθάνονταν περισσότερο άντρες. Και αυτοί οι καημένοι που είχαν μόνο κορίτσια; αισθάνονταν μειονεκτικά;

Η Παναγιωτούλα μεγάλωνε, έτσι τη βάφτισαν αλλά τη φώναζαν Τούλα. Ο Σταύρος πήγαινε κάθε τόσο στην κούνια της, σήκωνε το σκέπασμά της, επ!.. την έλεγε μια φορά κι έφευγε. Φύγε απ' το παιδί μακριά τον μάλωνε η μάνα του η Παναγιώτα, δεν είναι δικό σου το κορίτσι. Όσο όμως μεγάλωνε τόσο περισσότερο την αγαπούσε. Έφτανε μόνο ένα χαμόγελό της κι' αυτός να λειώνει. Ειδικά όταν άρχισε με τα πρώτα της λογάκια να λέει μπαμπά. Την έπαιρνε αγκαλιά, τη σήκωνε μέχρι το ταβάνι, εκεί όπου είχαν δεμένα τα σχοινιά, για να κρατάνε τη κούνια της, και να της λέει: του ίτσικου μ' του ίτσικου μ' και να τη τραγουδάει.

Ταμ τυρί ρι που πας μαρί
στο μπακάλη για τυρί

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Ο Σταύρος συνέχιζε να σπέρνει τα διαθέσιμα χωράφια πάντα με την ελπίδα ότι θα τα θερίσει, γιατί όπως είπαμε δεν ήταν δικά του. Όπου έβρισκε άδεια γη τη καλλιεργούσε. Δικά του δεν είχε ούτε ένα στρέμμα, γιατί όταν έγινε η διανομή κτημάτων από τη γεωργική υπηρεσία, δεν ήταν παντρεμένος. Η μάνα του είχε κάποιο μερτικό από το γάμο της με το Φωτάκη. Όμως δεν της το δώσανε όταν τη διώξαν απ' το σπίτι, ούτε και μπορούσε να το διεκδικήσει μέσα στους πολέμους και τη Γερμανική κατοχή.

Το κράτος ήταν διαλυμένο, αλλού διοικούσαν Γερμανοί, αλλού Ιταλοί που ήρθαν πίσω από τη πλάτη του Χίτλερ, και στη ανατολική Μακεδονία και Θράκη οι Βούλγαροι. Κυβέρνηση υπήρχε μέσα στη χώρα, αλλά υποτυπώδες, διορισμένη από τους Γερμανούς. Τον στρατηγό Τσολάκογλου, διόρισαν που είχε υπογράψει και τη συνθηκολόγηση μαζί τους. Υπήρχε και μια εξόριστη κυβέρνηση από Έλληνες πολιτικούς, που έδρευαν μεταξύ Αλεξάνδρειας-Λονδίνου- και Κάιρο.

Χρόνια πολύ μπερδεμένα, είμαστε στα μέσα του 1942. Διάφορες ομάδες αντιστασιακές που δημιουργήθηκαν, άρχισαν να αποκτούν

οπαδούς, και να ενισχύονται αριθμητικά, χωρίζοντας το κόσμο σε παρατάξεις. Πολλοί δεν ξέρανε καλά-καλά, τι κρυβόταν πίσω από κάθε ομάδα. Επειδή όμως τίποτε δεν γίνεται στη τύχη, πίσω από κάθε ομάδα κρύβονταν συμφέροντα πολιτικών κομμάτων, και των μεγάλων δυνάμεων που κινούσαν τα νήματα.

Η ενημέρωση του κόσμου, ειδικά στα χωριά ήταν ανύπαρκτη. Ραδιόφωνο στο χωριό δεν υπήρχε. Πολύ αργότερα αγόρασε ένα ο Προδανάς, και το έβαλε στο καφενείο του για να μαζεύει πελάτες.

Η Τούλα μεγάλωνε έγινε δύομιση χρονών, έβλεπε τη μαμά της με μεγάλη κοιλιά, και ρωτούσε πότε θα φέρει ο λέλεκας το αδελφάκι της. Η Ματένια την έλεγε πως ο λέλεκας θα το φέρει ένα βράδυ κρυφά, την ώρα που θα κοιμόμαστε.

Η Τούλα 2,5 χρονών.

Τρεις μέρες και τρεις νύχτες ήταν η μαμή στο σπίτι και περίμενε. Αφού αναγκάστηκαν ν' ανάβουν τα βράδια και την γκαζόλαμπα. Η Τούλα

σάστισε αφού έβλεπε για πρώτη φορά στη ζωή της φως.. Στις 18 Ιανουαρίου βράδυ 1944 γεννήθηκε ο γιός. Ο Σταύρος από το πολύ χαμόγελο του πέσανε τα χείλια.

Πέρασαν δυο μήνες, αλλά το μωρό κατσιασμένο, δεν έλεγε να πάρει τα πάνω του. Η Ματένια στεναχωριόταν. Είχε αδυνατίσει κιόλας από τη πολύ οικονομία, και τα λιτά φαγητά πάνω στην εγκυμοσύνη της.

Δεν την έμεινε καθόλου δύναμη. Είχανε και εκείνο το καταραμένο λάχανο τουρσί, που της άρεσε τόσο πολύ. Έβαζε το μαστραπά στη κάνουλα κάθε τόσο, κι' έπινε αρμόζιμου.* Αρρώστησε και της κόπηκε το γάλα.

Προσφέρθηκαν τότε δύο γειτόνισσες, η Φωτεινή που είχε αγόρι, και η Φιλίκα που είχε κοριτσάκι, να βοηθήσουν. Έρχονταν πότε η μία, και πότε η άλλη, και θήλαζαν τον μωρό.

Ένα βράδυ μεσάνυχτα η Ματένια ξύπνησε το Σταύρο. «Σήκω βρε, το παιδί δεν είναι καλά. Πάνε να φωνάξεις το παπά-Αντώνη, και πήγαινε να φέρεις και το κουμπάρο να το βαφτίσουμε, μη πάει και αβάφτιστο».

Χιόνια πολλά, μέχρι το γόνατο. Ο νονός Δημητρός στην άλλη άκρη του χωριού, στο δρόμο που πάει για το δάσος στα τελευταία σπίτια. Απέναντι ήταν και το σπίτι του Νικόλα και της Παναγιώτας.

Σηκώθηκε ο Σταύρος έβαλε τη πατατούκα του τ' άρβυλα, πήρε και μια μαγκούρα μη τον επιτεθούν τίποτα σκυλιά, και κίνησε για τον παπά Αντώνη κι από κει για το νονό. Έφερε και τον Νικόλα με τη γιαγιά Παναγιώτα μαζί με το νονό, κι έγινε η βάφτιση μέσα στα μεσάνυχτα. Και το όνομα αυτού Δημήτριος.

Σαν από θαύμα ο Δημητράκης, τις επόμενες μέρες άρχισε να καλυτερεύει. Του έμειναν μόνο τα σπυριά στα μάγουλα. Τον φόρεσε η Ματένια κάτι σακουλάκια στα χεράκια σαν γάντια, γιατί ξυνόταν και τα μάτωνε. Αυτό κράτησε αρκετούς μήνες μέχρι να συνέρθει.

Το καλοκαίρι στο θέρος, ενώ θερίζαν, ο Σταύρος, καπέλο ψαθάκι, η Ματένια, μαντίλα άσπρη δεμένη μαμουκά,* και το παιδί στ' αυλάκι. Το παιδί το άφηναν μέσα σε μια αυλακιά πίσω τους, και μόλις απομακρυνόταν το τσικίμ*, γυρνούσαν και το έβαζαν σε καινούρια αυλακιά. Τώρα: καλαμιές, στάχια, σαύρες, φίδια, ακρίδες, σκατομπάμπουλοι* και άλλα ζούδια, όλα αυτά πρόσεχαν το παιδί, και για σκιά φυσικά, το είχαν και φασκιωμένο.

Αλλά κι όταν ήταν δύο-δυόμισι χρονών, είχανε κάνει πάνω στο κάρο μια τσέργα,* που έφτιαχνε πολύ ωραία σκιά. Κρεμόταν ο Δημητράκης απ' την κλεμιά* του κάρου, φωνάζοντας όλη μέρα: Μαμά τάνει κίτσι-κίτσι πάμε πίτι.

Η γιαγιά Πλουσία το Δημήτρη, το έκανε Μοτό. Μοτό πλιέρωσε ο χαλβάς, Μοτό πλιέρωσαν οι καραμέλες, Μοτό πλιέρωσαν τα κουλούρια, όλα πλιέρωναν. Πολύ αργότερα όταν έγινε τέσσερα-πέντε χρονών, η Τούλα είπε μια μέρα ότι, από τώρα θα τον φωνάζουμε Τάκη, κι έμεινε

Τάκης μέχρι που έγινε και παππού-Τάκης.

Το φθινόπωρο του 1944 όταν ακόμα ο Δημητράκης ήταν μηνών, οι Γερμανοί έχασαν το πόλεμο κι εγκατέλειψαν την Ελλάδα. Τώρα ήρθαν στο χωριό οι σύμμαχοι Εγγλέζοι, ή Εγγλεζάκια με κοντά παντελονάκια όπως τους λέγανε.

Σε ένα σπίτι που είχαν επιταγμένο ένα δωμάτιο κι έμεναν δυο Εγγλέζοι, η σπιτονοικοκυρά η κυρά Ευγένκο, μια αγρότισσα αγράμματη είχε μάθει μερικά Εγγλέζικα κι έλεγε: Χάου μένι κλοκ Τζώνη; Χαφ πας τρι. Μετά από χρόνια η Ευγένκο έγινε πεθερά της Τούλας, θυμότανε τα Εγγλέζικα, τα έλεγε και γελούσαν.

Σημαντικός παράγων ήταν η εμπλοκή των Άγγλων στο πόλεμο και την αντίσταση κατά του άξονα αλλά και για τις μεταπολεμικές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Γύρισαν οι αυτοεξόριστοι πολιτικοί στη πρωτεύουσα την Αθήνα, και προσπαθούσαν να σχηματίσουν κυβέρνηση και εθνικό στρατό. Από το 1946 μέχρι το 1949 που κράτησε ο εμφύλιος πόλεμος, ήταν το αποκορύφωμα του διχασμού που είχε ξεκινήσει ακόμα από το 1915.

Οι οικογένεια μεγάλωσε έπρεπε ο Σταύρος κάτι να κάνει, «εδώ δεν θα χωράμε σε λίγο» έλεγε. Μόλις τελείωσαν τ' αλώνια στο τέλος Αυγούστου, συνεταιρίστηκε με άλλους που είχαν τις ίδιες ανάγκες. Πήγαν πάνω στη γκιόλα, που ήταν μετά την αγελαριά, γράφω πάνω γιατί αυτή η γκιόλα όντως ήταν πάνω σε ύψωμα. Κρατούσε όμως νερό. Εκεί πότιζαν τα ζώα του χωριού. Εκεί κολυμπούσαν και τα παιδιά του χωριού, αλλά κι ο μπάρμπα Παύλος, που πήγαινε κάθε μέρα κι έφτιαχνε μια βουτιά όλο κι όλο. Τον ρώτησαν μια μέρα στο καφενείο: Γιατί μπάρμπα Παύλε δεν βάζεις ένα καζάνι νερό στο σπίτι, να κάνεις ένα μπάνιο, και πας στη γκιόλα; «Νέπε ένα καζάνι νερό ντο θα εφτάισε; Η γκιόλα έχει τετρακόσια καζάνια νερό». (Ο μπάρμπα Παύλος ήταν πόντιος).

Φέρνανε χώμα κόκκινο, πηλόχωμα, από μια χαράδρα, το δεύτερο τσατάκι,* και έφτιαχναν μια ζύμωση με χώμα και νερό απ' τη γκιόλα. Βάζανε μέσα και άχυρα για οπλισμό, και αφού τοποθετούσαν το καλούπι που είχαν ετοιμάσει, κάτω στη γη σε καθαρό μέρος χύνανε τη λάσπη. Και έτσι γίνονταν τα λεγόμενα χωμάτινα πλιθιά. Μετά από ένα μήνα περίπου, στέγνωσαν κι' ήταν έτοιμα για κτίσιμο.

Ένα από τα χωράφια που έβρισκε ο Σταύρος εδώ κι' εκεί, ήτανε αρπαλίκι* δίπλα στα τελευταία σπίτια του χωριού, πάνω σ' ένα ύψωμα. Μάλλον εκεί ανέβαινε ο Τούρκος Αγάς του χωριού κατά την Τουρκοκρατία, κι αγνάντευε τον κάμπο και τα πέρα βουνά της Νέας Σάντας. Εκεί έσκαψε και θεμελίωσε το καινούργιο του σπίτι. Στο βορινό πίσω μέρος του οικοπέδου έσκαψε μια μεγάλη γούρνα, όπου εκεί φτιάχνανε τη λάσπη για το κτίσιμο.

Πήρε τον μπάρμπα-Γιορδάνη, που φορούσε ένα παντελόνι λίγο πιο κάτω

από το γόνατο. Ήταν κτίστης, κι αυτός θα έκτιζε το σπίτι. Λάσπη καφρί και πριτς (αντί λάσπη καρφί κερπίτς*) φώναζε ο μπάρμπα-Γιορδάνης. Επίσης η γυναίκα του η Κατερίνα, η Γιορδάνενα, όπως τη λέγανε, όταν μαγείρευε κοτόπουλο και ρωτούσε ο μπάρμπα-Γιορδάνης: «Κατερίνα, μπούτια ντεν έχει»; Αυτή απαντούσε: «Άιντε-άιντε μπούτια-μούτια ντεν έχει, ζαϊφκο ήταν».

Και αυτό το ζευγάρι ήταν πρόσφυγες από το Ικόνιο της Καππαδοκίας.

Δύο κάμαρες ετοιμάστηκαν και σκεπάστηκαν ως την άνοιξη. Η μία με δυο παράθυρα δίφυλλα, η άλλη με ένα δίφυλλο κι ένα μικρό απ' το βορινό πίσω μέρος. Κι ανάμεσά τους ένα μικρό σαλονάκι, τρία μέτρα με ένα κι ογδόντα. Δίπλα ένα υποστεγάκι για να χρησιμεύει στο μαγείρεμα, και μέχρι τον άλλο χειμώνα θα ετοιμάζονταν και το αχούρι. Ο απόπατος ή χαλές όπως λέγονταν στο χωριό, ήταν έξω στην αυλή μακριά απ' το σπίτι. Έτσι ήταν όλοι στο χωριό. Συνήθως σκάβανε μια μικρή γούρνα, βάζανε δυο πέτρες για να πατάνε επάνω, και γύρω-γύρω τσαλιά*, περίπου ένα μέτρο ύψος. Αλλά κι οι περισσότερες περιφράξεις στο Πεδινό έτσι ήταν, με τσαλιά.

Μια φορά μια φτωχή έπαιρνε απ' το φράχτη και τα 'καιγε στο φούρνο για να ψήσει τα ψωμιά της, κι όταν την έκανε παρατήρηση η διπλανή γειτόνισσα, πως έτσι θα τελειώσει κάποια στιγμή ο φράχτης, αυτή απάντησε: <<Δεν παίρνω πολλά, παίρνω ένα-ένα τελειώνουν έτσι>>;

Σαν κάποιος να τού 'λεγε του Σταύρου, ότι θ' ερχόταν και το τρίτο παιδί, και μερίμνησε εγκαίρως για το σπίτι. Στις έξι Μαΐου 1946 γεννήθηκε και το άλλο παιδί στο νοσοκομείο του Κιλκίς. Το Σταύρο δεν το ένοιαζε τώρα αν θα είναι αγόρι ή κορίτσι, αλλά ούτε και τη Ματένια. Μια νοσοκόμα που τη ρώτησε τι παιδιά έχεις, για να της πει το νέο, <<δεν με νοιάζει έχω κι απ' τα δυο>> απάντησε.

Όταν όμως άκουσε ότι είναι αγόρι, <<ας είναι>> είπε, <<να έχουμε χέρια για δουλειά>>. Βαφτίστηκε και πήρε το όνομα του παππού του, Χρίστος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Άρχισαν οι διχόνοιες στο χωριό και όχι μόνο, σε όλη την Ελλάδα. Αριστεροί, δεξιοί, κεντρώοι, βασιλικοί. Χωρίστηκε ο κόσμος, αδερφός απέναντι στον αδερφό. <<Αδερφοφάδες>> όπως τους ονομάζει ο Νίκος Καζαντζάκης, στο ομώνυμο βιβλίο του.

Ένα βράδυ στις 6 Αυγούστου το 1947, από το μικρό βορεινό παραθυράκι, έβγαλε ο Σταύρος μερικές κουβέρτες. Τις έστρωσε μέσα σε εκείνη τη γούρνα, που έφτιαχναν τη λάσπη για το κτίσιμο του σπιτιού. Κατόπιν πέταξε στη κυριολεξία και τα τρία παιδιά του μέσα, κι όλοι μαζί η οικογένεια αγκαλιασμένοι περίμεναν πότε θα τελειώσει το τουφεκίδι.

Συμβούλευε τα παιδιά του να μη σηκώνονται όρθιοι μήπως τους βρει καμιά σφαίρα. Ήταν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ, που ήρθαν στο χωριό για αντεκδικήσεις. Αυτό συνέβαινε τακτικά, μπαίνανε στα χωριά νύχτα, και με όποιους είχαν διαφορές τις λύνανε. Εκείνο το βράδυ στο Πεδινό κάψανε 3-4 σπίτια. Ο Τάκης ήταν τρεισήμισι χρονών. Το πρωί που ξημέρωσε στέκονταν πάνω σ' ένα υψωματάκι δίπλα στο σπίτι, και κρατούσε από το φουστάνι τη Μαριάνθη μια κοπελίτσα της γειτονιάς γύρω στα δώδεκα. Αυτή του έδειχνε τα σπίτια που καίγονταν. Να αυτό είναι του τάδε, εκείνο του δείνα.

Ο Σταύρος δεν ήταν πουθενά ενταγμένος σε καμιά οργάνωση. Κι από το φόβο του μήπως κατηγορηθεί από κάποιους συγχωριανούς, γιατί πάντα υπάρχουν καλοθελητές, πήρε την οικογένεια και μετακόμισαν στο διπλανό χωριό, την Κρηστώνη.

Αν κάποιος δεν ήταν τοποθετημένος, είτε από την μια είτε από την άλλη μεριά πάλι κινδύνευε, χωρίς να ξέρει από που. Στην Κρυστώνη ο Τοτός ένα παλικαράκι της σπιτονοικοκυράς είχε ένα πατίνι φτιαγμένο με ρόδες από ρουλεμάν. Ανέβαζε το Τάκη μπροστά κι έκαναν βόλτες στην μοναδική άσφαλτο της περιοχής που ήταν δίπλα στο χωριό. Αλλά κ' εκεί ένα βράδυ μετά από λίγες μέρες, έγινε πραγματική μάχη.

Αν κι ήταν μικρός ο Τάκης θυμάται πάρα πολλά. Κρύβονταν κάτω από ένα κρεβάτι μαζί με ένα άλλο αγόρι που συγκατοικούσαν, για να μη τους πιάσουν οι αντάρτες. Έξω ακούγονταν τουφεκιές. Δίπλα στο πηγάδι της αυλής ήταν ταμπουρωμένος ένας άνδρας και πολεμούσε. Το πρωί τον είδε που τον κουβαλούσαν μέσα σε μια κουρελού σκοτωμένο.

Από τη Κρηστώνη στο Καβαλάρι. Εκεί ο σπιτονοικοκύρης είχε αλογόκαρο, και καλειεργούσε ζαρζαβατικά ντομάτες, μελιτζάνες κλπ. Πολύ άρεσε στον Τάκη να ανεβαίνει και να κρατάει τα γκέμια των αλόγων.

Έμειναν και στο Λαγκαδά για λίγο, διότι τους πρόλαβε μια επιστράτευση. Ο εμφύλιος συνεχιζόταν. Στη κυβέρνηση ήρθε ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, και κάλεσαν μερικές κλάσεις που μέσα σ' αυτές ήταν και του Σταύρου. Αυτούς που ονόμασαν αργότερα γεροσοφούλιδες. Καλούνταν τώρα να γυρίσει τη κάνη του όπλου του απέναντι στ' αδέρφια του, όπως έκαναν μέχρι τώρα, ο στρατός από τη μία και οι αντάρτες από τη άλλη.

Έπρεπε να παρουσιαστεί στο Κιλκίς. Δεν ξέρουμε που βρήκε ένα φορτηγό και φόρτωσε νοικοκυριό και παιδιά πάνω στη καρότσα. Ήταν αργά το απόγευμα, και μέχρι να φτάσουν στο Κιλκίς είχε νυχτώσει. Πολύ εντίπωση έκαναν στα παιδιά τα φώτα στο δρόμο. Πρώτη φορά έβλεπαν λάμπες να φωτίζουν δρόμους.

Στο υπόγειο της κυρά Βασιλικής τακτοποιήθηκαν για να μείνουν. Στο επάνω πάτωμα στο ένα δωμάτιο νοίκιαζαν δυο τραπεζουπάληλοι, πιθανών κι αυτοί να ήταν απ' το νότο, στο υπόλοιπο σπίτι η κυρά

Βασιλική με τους δυο γιούς. Συμπτωματικά ο μεγάλος λεγότανε Τάκης κι ο μικρός Χρίστος, περίπου στην ίδια ηλικία.

Μπροστά ο δρόμος ήταν πολύ φαρδύς, αλλά γεμάτος χαλίκια και πέτρες. Έβγαιναν τα παιδιά έξω έπαιζαν στο δρόμο με τα χώματα και τις πέτρες. Αυτοκίνητο σχεδόν ποτέ δεν περνούσε, και δεν υπήρχε φόβος για τροχαίο ατύχημα. Κι όμως μια μέρα βρέθηκε ο Χρίστος κάτω απ' τις ρόδες ενός αλογόκαρου. Πέρασαν οι ρόδες από πάνω του χωρίς να πάθει τίποτα.

Μια μέρα έπαιζαν μέσα στο σπίτι ενώ έλειπε η Ματένια, οι δυο Τάκηδες με τους μικρούς αδερφούς. Είχαν κάτι φασόλια χρωματιστά και προσπαθούσαν να τα κρύψουν πάνω στο σώμα τους. Βάζοντας ένα φασόλι μέσα στο αυτί του ο Τάκης το πάτησε να μπει βαθιά για να κρυφτεί καλά. Όταν όμως προσπάθησε να το βγάλει ήταν αδύνατο.

Πήρε μια βελόνα τσιγκελωτή, απ' αυτές που κάνουν δαντέλες και άρχισε να το σκαλίζει. Το μόνο που κατάφερε ήταν να το ματώσει.

Όταν ήρθε η μάνα του και είδε τα αίματα, μέχρι να καταλάβει τι συμβαίνει της κόπηκε η χολή. Ο Σταύρος επιφυλακή. Οι στρατώνες ήταν λίγο παρά πέρα στον ίδιο δρόμο, αλλά είδη είχε νυχτώσει για να τον ειδοποιήσει αδύνατο.

Πήρε το Τάκη στη πλάτη κι άρχισε να ψάχνει γιατρό. Μετά από αρκετή ταλαιπωρία στους δρόμους του Κιλκίς, που δεν γνώριζε πολύ καλά, απελπίστηκε, έκατσε σε μια γωνιά και την πήραν τα κλάματα. Βλαστημούσε την τυραννική ζωή τους. <<Καλλίτερα νεκροί. Πότε θα γελάσουμε εμείς; Πότε>>; Μαζεύτηκαν κάποιοι περαστικοί γύρω της και τη κοίταζαν με περιέργεια. Ένας που την γνώρισε και ήξερε ότι ο άντρας της ήταν στρατιώτης, τη βοήθησε να βρει ένα χριστιανό γιατρό, και με μια τσιμπίδα αφαίρεσε το φασόλι.

Μερικές φορές η Ματένια έπαιρνε τα παιδιά της απ' το χέρι, πήγαιναν έξω απ' το στρατόνα έβλεπαν τον μπαμπά τους, πίσω από τα συρματοπλέγματα και τον ρωτούσαν πότε θα τους κάνει βόλτα με το τζιπ. Άλλες φορές πάλι τον έβλεπαν να κάνει εν-δυο στη γραμμή με τους άλλους στρατιώτες.

Τις Κυριακές πήγαιναν στο μικρό πάρκο του Κιλκίς, που τους φάνταζε τότε πάρα πολύ μεγάλο. Βγήκανε και μια φωτογραφία σ' ένα πλανόδιο φωτογράφο εκεί κοντά στα χαλκιάδικα. Ο μπαμπάς ντυμένος φαντάρος με μπερέ και αρβύλες. Η μαμά τα μαλλιά της ρολό πάντα σύμφωνα με τη μόδα. Η Τούλα με γουρλωμένα μάτια για να βγει καλά. Ο Τάκης κοντό άσπρο παντελόνι και πάντα ντροπαλός, κι ο μικρός Χρίστος με δαγκωμένο το κάτω χείλι, λες κι έβλεπε κάνα θάμα.

Οικογενειακή φωτογραφία στο Κιλκίς .

Τα Σάββατα έρχονταν οι παππούδες κι οι γιαγιάδες να δουν τα εγγόνια, αλλά και για το παζάρι. Φέρνανε στα παιδιά καραμέλες, γλυκά, και διάφορα καλούδια. Η γιαγιά Παναγιώτα όμως ζήλευε, γιατί ο Τάκης αγαπούσε περισσότερο τη γιαγιά Πλουσία. Αργότερα ο Τάκης όταν άρχισε να καταλαβαίνει άλλαξε κι η Παναγιώτα έμεινε ευχαριστημένη.

Ένα Σάββατο είχαν φέρει οι παππούδες στραγάλια. Ο Χρίστος μικρός και μυξιάρης, γέμισε τις χούφτες του με στραγάλια. Έβαλε τη μουτσούνα του μέσα να τα φάει μαζεμένα. Ρούφηξε τη μύξα του που

κρέμονταν σαν μακαρόνι, κι ένα στραγάλι κόλλησε και μπήκε μέσα στο ρουθούνι του. Μετά από λίγο ήρθε και φούσκωσε μέσα στη μύτη του που άρχισε να πρήζεται, κι' όταν τον έπιασαν τα κλάματα, τότε κατάλαβε η Ματένια τη συμβαίνει. Τώρα όμως ήξερε που είναι ο γιατρός με τη μεγάλη τσιμπίδα.

Ο Σταύρος έφυγε απ' το Κιλκίς με τη μονάδα του για άγνωστα μέρη, κι η Ματένια με τα παιδιά γύρισε πίσω στο Πεδινό.

Ήταν άνοιξη. Κάθονταν η γιαγιά Παναγιώτα μαζί με τα εγγόνια της πίσω απ' το σπίτι του Νικόλα, μαδώντας μαργαρίτες που είχε άφθονες στην αυλή, κι αντί το μ' αγαπάς δε μ' αγαπάς, έλεγε θα 'ρθεί ο μπαμπάς δε θα 'ρθεί ο μπαμπάς.

Ο γιός της, ο μπαμπάς των παιδιών, ο Σταύρος πιάστηκε αιχμάλωτος στο βουνό. Σαράντα μέρες κράτησε η αιχμαλωσία, κι όταν γύρισε είχε να λέει περιπέτειες και περιπέτειες. Μέχρι που γέρασε αυτά έλεγε.

Κατηγορήθηκε από κάποια γυναίκα του βουνού, ήτανε λέει αδερφός του Όμηρου, και πέρασε από λαϊκό δικαστήριο όπου καταδικάστηκε σε θάνατο. Αυτό το έμαθε ο Χρίστος, ο άλλος κουρέας του Πεδινού, που ήταν στέλεχος κι οργανωμένος στις αντάρτικες ομάδες, πρόλαβε και τον έσωσε. Διαβεβαιώνοντας πως ήταν ένας ήσυχος οικογενειάρχης και δεν πείραζε ποτέ κανένα, και πως δεν ήταν πραγματικός αδερφός του Όμηρου.

Προφανώς με τον Όμηρο να είχαν κάποια προηγούμενα.

Έτσι ανακάλυψαν πως ήταν κουρέας και τον έβαλαν να κουρεύει και να ξυρίζει τους στρατιώτες αντάρτες. Πήγαινε απ' το ένα φυλάκιο στο άλλο, με τα εργαλεία στο χέρι. Με το φαί όμως δεν τα πήγαινε καλά. Ήταν επιλεκτικός. Δεν του άρεσαν τα πολλά κρέατα που υπήρχαν επειδή δεν είχαν αλάτι. Στο βουνό κρέας υπήρχε άφθονο, αλάτι όμως και ψωμί, λίγο.

Έπιασε φιλίες με το φούρναρη, όπως τότε στο στρατό με το μάγειρα, και του έδινε ένα κομμάτι παραπάνω. Όμως του εξήγησε: <<Θα πετάω ένα κομμάτι ψωμί πέρα στο δρόμο. από κει που περνάς και εσύ θα σκύβεις κάθε τόσο, θα παίρνεις μια πέτρα να πετάς τάχα πως σημαδεύεις κάποιο πουλί και όταν φθάνεις στο ψωμί, θα το παίρνεις χωρίς να καταλαβαίνει κανείς τίποτα>>.

Αφού πέρασαν αρκετές μέρες κοντά σαράντα, κι' είχαν αρχίσει να τον εμπιστεύονται, μια μέρα που πήγαινε από το ένα φυλάκιο στο άλλο πήρε ένα ρίσκο. Αποθύμησε τα παιδιά του, τη γυναίκα του, το σπίτι του. Για πιο λόγο ζούσε πάνω στα βουνά; για πια ιδανικά που του έλεγαν; δεν μπορούσε να καταλάβει. Θόλωσε το μυαλό του, πέταξε τα εργαλεία του και το έσκασε. Το πήραν χαμπάρι σχετικά γρήγορα κι άρχισε το κυνήγι. Μέσα σε χαράδρες σε πυκνούς θάμνους όπου φύγει-φύγει. Όταν παίζεις τη ζωή σου δε λογαριάζεις τίποτα. Βρέθηκε μπροστά σ' ένα πηγάδι, πήδηξε μέσα, ευτυχώς ήταν ξεροπήγαδο, ήταν σκεπασμένο με βατσινιές.

Όργωσαν το τόπο, όπου έβλεπαν πυκνούς θάμνους πυροβολούσαν στη τύχη μήπως το πετύχουν. Κάποια στιγμή έφυγαν αφήνοντάς τον μέσα στο πηγάδι.

Περίμενε μέχρι που βράδιασε για να βγει και προσεκτικά μέσα στο σκοτάδι που το είχε για προστάτη, μπόρεσε κι έφθασε σ' ένα φυλάκιο του εθνικού στρατού όπου παραδόθηκε.

Ήταν μέσα στα αίματα με ξεσκισμένα ρούχα, χωρίς παπούτσια γιατί είχαν ξηλωθεί από τις πέτρες και τις βατσινιές που το γρατσούνιζαν. Τον μετέφεραν στο Σ. Σταθμό του Κιλκίς, κι ειδοποίησαν την οικογένεια, να προλάβει να τον δει πριν φύγει με το τρένο για το 424 στρατιωτικό νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης. Κάποιος βαθμοφόρος υπεύθυνος που προφανώς στόχευε σε τίποτα γαλόνια, δεν άφησε να τον δοθούν ούτε καν πρώτες βοήθειες. Να τον δουν είπε πρώτα οι ανώτεροι αξιωματικοί.

Εκείνο το πρωί η Ματένια ενώ πήγαινε στο χωράφι ένας λαγός την έκοψε το δρόμο. Καλό σημάδι και γρήγορο σκέφτηκε. Δεν άργησε να έρθει ο μπαμπάς της για να της φέρει τα καλά νέα.

Άρπαξε απ το χέρι την Τούλα και τροχάδι για το Σ. Σταθμό του Κιλκίς. « Γρήγορα παιδί μ' τρέξε, τρέξε να προλάβουμε το τρένο. Έβγαλαν και τα παπούτσια τους για να μη τους βαραίνουν κι έφτασαν στο Σταθμό λαχανιασμένες. Είδαν κόσμο μαζεμένο ο Σταύρος πουθενά. Δεν τον γνώρισαν. Κάποια στιγμή τις φώναξε αυτός. Αγκαλιάστηκαν Σταύρος και Ματένια, η Τούλα όμως δεν κατάλαβε γιατί η μαμά της αγκάλιαζε έναν κουρελή. Δεν τον γνώρισε. Είμαι ο μπαμπάς Τούλα, ο μπαμπάς!..

Ο Σταύρος θεραπεύθηκε και σε λίγες μέρες ήρθε στο χωριό. Στο σπίτι όμως φοβόταν να κοιμηθεί, πήγαινε σε ένα φυλάκιο των ΜΑΥ όπου είχε γραφτεί και κοιμόταν εκεί, μέχρι που τελείωσε ο εμφύλιος τον Αύγουστο του 1949.

Πολλοί ήταν που έμπλεξαν άθελα στη μια ή την άλλη παράταξη, αμέτοχος ήταν σχεδόν απαγορευτικό. Πηγαίνοντας για τη δουλειά σου αν συναντούσες κάποια ομάδα και σε ρωτούσαν με ποιόν είσαι, έπρεπε ν' απαντήσεις, κι αν εκτιμούσες λάθος αλίμονο.

Πολύ αργότερα έμαθε πως ο Χρίστος ο σωτήρας του τιμωρήθηκε. Γύρισε από την ανατολική Ευρώπη, ήρθε στο χωριό μετά από πολλά χρόνια, όταν αναγνωρίστηκε η εθνική αντίσταση κι έγινε ο επαναπατρισμός κι η συμφιλίωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

Ο Τάκης στα έξι του χρόνια άρχισε να γίνεται χρήσιμος.

Μια μαγκούρα και στα βόδια, στις αγελάδες. Βέβαια όχι πολύ μακριά από το χωριό. Απέναντι από το σπίτι σε μια απόσταση επτακοσίων

μέτρων περίπου, ήταν η μικρή και μεγάλη γέφυρα, της σιδηροδρομικής γραμμής που περνούσαν τα τρένα. Εκεί στις πλαγιές της γραμμής είχε χόρτο και έβοσκαν τα ζώα. Μαζί με το Νίκο, ένα γειτονόπουλο στην ίδια ηλικία στοιχημάτιζαν. Ξάπλωναν, δίπλα στις γραμμές, πάνω στη γέφυρα για να περάσει το τρένο από πάνω τους, ποιος θα ήταν ο τολμηρότερος. Πάντα υπήρχε ο φόβος μήπως το τρένο εκείνη τη στιγμή άδειαζε τα καυτά νερά από την υπερχειλίση της ατμομηχανής. Άλλες φορές πάλι φτιάχνανε με σύρμα διάφορα σχήματα, τα τοποθετούσαν πάνω στις ράγες κι όταν πατιόταν από τις ρόδες του τρένου, παίρνανε ένα σχήμα πλακέ που τους άρεσε πολύ.

Μια μέρα, που ο Τάκης ήταν μόνος του στις γραμμές και φύλαγε τα βόδια, βρήκε ένα ζευγάρι γυαλιά ηλίου. Στο χωριό τέτοιο πράγμα δεν κυκλοφορούσε. Θεωρήθηκε πολύ μεγάλη τύχη. Σαν τα είδε η Τούλα, αν και μικρή, ήθελε να τα κρατήσει. Η Μαρία, η αδερφή του Νίκου που ήταν μεγάλη, πρόσφερε τρεις δραχμές στο Τάκη να τ' αγοράσει. Κι έγινε ένας καυγάς μ' κείνα τα γυαλιά, τρωικός πόλεμος.

Τα βράδια, γυρνώντας ο Τάκης, έπρεπε να βοηθήσει τη μάνα του στο άρμεγμα, στο καθάρισμα του αχουριού και αν περισσευε χρόνος, παιχνίδι. Ο μικρός Χρίστος, το ζιζάνιο της οικογένειας, ένα βράδυ που η Ματένια άρμεγε κι ο Τάκης βοηθούσε, τον μπερδεύοτανε, τον πείραζε, ώσπου τον νευρίασε κι άρχισε να το κυνηγάει. Πέταξε μια πέτρα και πέτυχε τον Χρίστο στο κεφάλι. Εκείνος έπεσε κάτω σπαράζοντας από το κλάμα. Ο Τάκης τον αγαπούσε υπερβολικά κι εκείνη τη στιγμή νόμισε πως το σκότωσε. Ήθελε να πεθάνει. Εξαφανίστηκε. Ήταν άνοιξη και τα χόρτα αρκετά μεγάλα. Ξάπλωσε μπρούμυτα μέσα στις αγριομολόχες κλείνοντας τα μάτια και τ' αυτιά, να μη βλέπει να μη ακούει.

Ο Χρίστος συνήλθε. Λίγο το κακό, μια τρύπα μόνο ήταν στο κεφάλι. Σε λίγο άρχισαν να ψάχνουν τον Τάκη. Η Ματένια να φωνάζει: θα σκότωνες τον αδερφό σου. Η Τούλα να το παρακαλάει, έλα μέσα, έξω θα κρυώσεις, θ' αρρωστήσεις. Ο Σταύρος ήταν στο καφενείο δεν είχε γυρίσει ακόμα.

Σχεδόν όλοι ο άντρες του χωριού τα βράδια μαζεύονταν στα καφενεία, για πρέφα, τάβλι, και να μαθαίνουν τα νέα.

Τον περιμάζεψε ο μπαμπάς του όταν γύρισε και με γλυκόλογα τον συμβούλεψε να προσέχει, να μη πετάει πέτρες απέναντι σε άλλους, γιατί η πέτρα δεν έχει μπιλεί* που θα πάει.

Εκείνο το βράδυ ούτε γάλα ήπια όπως συνήθιζε μετά το άρμεγμα, που σήκωνε τη μπακίρα και ζεστό-ζεστό γέμιζε το στομάχι.

Ο Σταύρος ήταν στοργικός πατέρας, ούτε μια φορά δεν σήκωσε χέρι να κτυπήσει τα παιδιά του, όπως συνήθιζαν οι περισσότεροι γονείς.

Ένα απόγευμα, αργά, ήταν ο μικρός ξάδερφος Νίκος και παίζανε στις αυλές, έβαλαν σημάδι ένα κουνέλι μιας γειτόνισσας πετώντας πέτρες. Αν και ήταν πολύ μακριά μια πέτρα κτύπησε το κουνέλι κι αυτό άρχισε να

σπαρταράει. Ο Τάκης Φοβήθηκε πως θα είχε μπλεξίματα με την φωνακλού γειτόνισσα, και πήγε απευθείας για ύπνο, κουκουλώθηκε πάνω απ' το κεφάλι, αλλά που να τον πιάσει ο ύπνος. Περίμενε τότε θα άκουγε την αγριοφωνάρα της. Δεν άργησε πολύ, γέμισε η γειτονιά ουρλιαχτά. Ο Σταύρος απουσίαζε, ήταν η ώρα του καφενείου κι άργησε να γυρίσει. Ήρθε μαζί με τον ξάδερφο της Ματένιας τον Σταθή. Ήταν κι οι δύο στο τσακίρ-κέφι. Βγάλανε τη σόμπα απ' το δωμάτιο που τους ενοχλούσε, και το στρώσανε στους καρσιλαμάδες, κι ο Σταύρος να λέει: << Τάκη σήκω πάρε λεφτά και πάνε να φέρεις το κουνέλι να το ψήσουμε. Κάτω από το πάπλωμα ο Τάκης ακούγοντας τα λόγια του πατέρα του, ένοιωθε ασφαλής και του έφυγε ο φόβος.

Με πέτρες γινότανε κι ο πετροπόλεμος, αλλά ο Τάκης κι ο Χρίστος δεν πρόλαβαν να λάβουν μέρος γιατί ήταν μικροί. Το παίζανε οι μεγαλύτερες ηλικίες.

Θυμάται, ο Τάκης στην αυλή του σχολείου, ένα καλοκαιρινό απόγευμα μια μάχη μεταξύ της βόρειας γειτονιάς και της νότιας. Παρακολουθούσε από μακριά τους μεγαλύτερους πως το παίζανε. Κάποια στιγμή, ο Γκόγκος που το σπίτι του ήταν κάπου ενδιάμεσα άλλαξε στρατόπεδο, και από το νότο πήγε στο βορρά. Άρχισε να πολεμάει με τον Τσίφτη από κοντινή απόσταση. Μια πέτρα τον κτύπησε στο φρύδι και τον πήρανε τα αίματα. Κάπως έτσι τελείωνε ο πετροπόλεμος της ημέρας.

Μια τρύπα στο κεφάλι είχε και ο Τάκης. Ήταν καβάλα στο γάιδαρο, κι έφτιαχνε βόλτες γύρω-γύρω απ' το σπίτι. Χτύπησε σ' ένα ξύλο της στέγης που εξείχε σε μια γωνιά. Αποτέλεσμα να πουληθεί ο γάιδαρος.

Τα βόδια και τις αγελάδες τις αντικατέστησε ο Σταύρος με βουβάλια. Έδιναν περισσότερο γάλα, ταυτόχρονα ήταν και ζευγάρι δυνατό για τις γεωργικές δουλειές. Αυτό στέρησε τα παιδιά από ένα παιγνίδι. Γυρνώντας ο Τάκης τα βράδια απ' το βοσκότοπο, αφού στάβλιζε τα βόδια, τα χτένιζε και το μαλλί που έβγαζε το έβρεχε και το έφτιαχνε μια ωραία μπάλα, που κρατούσε για ένα αγώνα ποδοσφαίρου.

Από τα βουβαλινά μαλλιά όμως μπάλα δεν γινότανε.

Ο Χρίστος ήταν ζωόφιλος εκτός απ' τα βουβάλια που τ' ανέβαινε σαν άλογα, είχε και δυο γατιά το Κικί και το Ρω, μόλις τα σφύριζε τρέχανε κι ορμούσαν στην αγκαλιά του. Ο Τάκης αγαπούσε το Τζώνη, ένα τσομπανόσκυλο άσπρο με γυριστή ουρά, που τον ακολουθούσε παντού, όπου πήγαινε να βοσκίσει τα βουβάλια, αλλά και το Σταύρο όταν πήγαινε στη σπορά. Μια φορά που ξέχασε τη μισάλα* με το προσφάι του στο χωράφι, την άλλη μέρα βρήκε το Τζώνη να τα φυλάει. Ήταν πιστός και καλός φύλακας. Το σκότωσε ένας γείτονας ο Θανάσης.

Κάποιο σκυλί τάχα λυσσασμένο, ήρθε στο χωριό και μάλωσε με αρκετά σκυλιά. Σηκώθηκαν οι χωριανοί πανικόβλητοι κι άρχισαν να ζητάνε βοήθεια. Εκείνη την εποχή ο Σταύρος ήταν διμοιρίτης στα ΜΑΥ κι ο κλήρος έπεσε σ' αυτόν. Πήρε ένα τόμσον που είχε και κυνήγησε το

σκύλο. Τον βρήκε κουρνιασμένο σ ένα μαντρότοιχο . Γονάτισε σημάδεψε και πυροβόλησε σκοτώνοντας το λυσσιάρικο. Τώρα, με τη σειρά τους, όσοι είχαν σκύλους που μάλωσαν με τον ακάλεστο μουσαφίρη, έπρεπε να τα σκοτώσουν. Μεταξύ αυτών ήταν κι ο Τζώνης. Επειδή όμως ο Σταύρος δεν μπορούσε, δεν τον πήγαινε η καρδιά, φώναξε το Θανάση.

Ο Τάκης πήγε και τον έθαψε κάτω στο ρεματάκι, πριν τις γραμμές του τρένου. Τον έλειψε, ήθελε να βρει ένα ίδιο, έψαχνε παντού. Άκουσε κλάματα κουταβιών μια μέρα, καθώς πήγαινε στ' αλώνια που ήταν απέναντι απ' το ρέμα. Ήθελε για ν' ανεβεί πάνω στην αλωκάνα*, που του άρεζε τόσο πολύ. Σταμάτησε και έψαξε. Είδε πέντε κουτάβια νεογέννητα με κλειστά τα μάτια. Προφανώς μόλις τα είχε πετάξει το αφεντικό τους. Συνήθως κρατάνε ένα δυο, τα υπόλοιπα τα πετάνε. Σκέφτηκε να πάρει ένα, αλλά έπρεπε να ρωτήσει πρώτα τους γονείς του. Πολύ μωρά δεν θα ζήσουν τον συμβούλεψαν.

Όμως τις επόμενες δυο-τρεις μέρες αυτά ζούσανε και όποτε περνούσε από κει τ' άκουγε. Παρακάλεσε τότε τη μάνα του και πήρε ένα θηλυκό το πιο ζωηρό. Τ' ονόμασε Μούργκα και το μεγάλωσε με μπιμπερό, αλλά ποτέ δεν έγινε καλό σαν το Τζώνη ούτε το αγάπησε τόσο.

Ο Τάκης αρρώστησε από γρίπη, προφανώς να είχε κάποια ίωση. Ο κύριος Θόδωρος, ένας γείτονας, που θα πήγαινε εκείνες τις μέρες στη Θεσσαλονίκη, τον παρακάλεσε η Ματένια να φέρει για τον άρρωστο γιο της πορτοκάλια. Ο Χρίστος, μόλις άκουσε για πορτοκάλια, παρακαλούσε να είναι αυτός άρρωστος. Μέχρι όμως να πάει και να γυρίσει ο κύριος Θόδωρος, τα πορτοκάλια βρήκαν άρρωστο τον Χρίστο. Ένα ταξίδι στη Θεσσαλονίκη ήταν όνειρο ζωής. Ο Σταύρος υποσχέθηκε στα αγόρια του να τους πάρει μαζί του όταν θα πήγαινε. Είχε να δει την ξαδέρφη του τη Θοδώρα που έμενε πάνω στη παλιά πόλη, και να τελειώσει μια δουλειά που είχε στα λαδάδικα. Η Τούλα το ταξίδι αυτό το είχε κάνει πριν χρόνια. Είχε μάλιστα και μια φωτογραφία στο σπίτι της θείας της Θοδώρας, που κρατάει μια μικρή κόκκινη τσάντα, κι είχε τα μάτια της πάλι γουρλωμένα.

Το σπίτι της Θοδώρας ήταν παλιά μονοκατοικία, και δεν είχε κεραμίδια, αλλά είχε ταράτσα. Οι ταράτσες ήταν μόδα. Πολλές ταβέρνες λειτουργούσαν πάνω σε ταράτσες, υπήρχαν μάλιστα και τραγούδια. (Ως και ο σκύλος έβγαλε τη γάτα στη ταράτσα κλπ). Όταν ανέβηκαν πάνω στη ταράτσα τα παιδιά κι είδαν από μακριά τη θάλασσα απόρησαν. <<Πω πω τόσο μεγάλη γκιόλα είναι η θάλασσα; Ούτε φαίνεται που τελειώνει>>.

<<Θα πάμε αύριο να τη δούμε από κοντά>>, τους υποσχέθηκε ο Σταύρος. Την άλλη μέρα, ψάχνανε να βρουνε τα λαδάδικα κι από τις πολλές ερωτήσεις που έφτιαχνε ο Σταύρος, <<πού είναι τα λαδάδικα; Πού είναι τα λαδάδικα>>; Σε λίγο έπαθε γλωσσοδέτη και άρχισε να ρωτάει: <<Πού είναι τα λαλάδικα; Πού είναι τα λαλάδικα>>; Μετά από κει είχε

σειρά η βόλτα στη παραλία, να δουν τη θάλασσα από κοντά. Ένας βαρκάρης πρότεινε στο Σταύρο με ένα δίφραγκο να τους κάνει μια βόλτα με τη βάρκα. Όμως το δίφραγκο είχε μεγάλη αξία για τον Σταύρο. Ο Τάκης φορούσε ένα καπέλο του γυμνασίου με την κουκουβάγια. Πέντε-έξι άνθρωποι σκυμμένοι στη παραλία, κάτι κοίταζαν μέσα στη θάλασσα. Πήγε κι ο Τάκης να δει, σκάλωσε όμως το καπέλο του σε κάποιον και έπεσε μέσα στη θάλασσα. Τώρα ο βαρκάρης χρειάστηκε. Μια δραχμή να βγάλει και να τους δώσει το καπέλο, ή ένα δίφραγκο να κάνουν και τη βόλτα. Τα παιδιά κρατούσαν τη βάρκα απ' το φόβο τους μη τυχόν και πέσουν μέσ' στη θάλασσα, γιατί από κολύμπι δεν γνώριζαν. Πολλά παιδιά στο χωριό έμαθαν κολύμπι στη γκιόλα, αλλά ο Σταύρος κι η Ματένια δεν τους επέτρεπαν να πηγαίνουν εκεί.

Τα τρία αδέρφια, με γόνατα χοντρότερα απ τα μπούτια τους.

Η Γεωργική υπηρεσία στο Κιλκίς απέκτησε ένα τσιμπούρι. Κάθε τόσο και λιγάκι ο Σταύρος ήταν εκεί και τ' άβαζε με τους υπαλλήλους. Ζητούσε χωράφια σαν ακτήμονας αγρότης. Ήταν 6-7 οικογένειες στο χωριό που δεν είχαν κλήρο, κι έτρεχε για λογαριασμό όλων. Από αυτές τις 6-7 οικογένειες οι τέσσαρες είχαν έτοιμα τα χαρτιά τους να μεταναστεύσουν στην Αυστραλία. Μεταξύ τους κι η οικογένεια του Σταύρου. Αλλά το κλάμα της γιαγιάς Παναγιώτας δεν τους άφησε να φύγουν. Οι άλλοι τρεις έφυγαν. Μετά από 3-4 χρόνια τελικά πήραν ακτημονικό κλήρο. Ο Σταύρος συνέχιζε να νοικιάζει ξένα χωράφια και να σπέρνει τα διαθέσιμα, που αυτά ολοένα και λιγόστευαν. Το κουρείο σχεδόν το εγκατέλειψε, δεν είχε προκοπή, κουβαλούσε μόνο τα εργαλεία απ' το σπίτι στο καφενείο κι αντίστροφα.

Μια χρονιά που είχε μποστάνι κι έβγαλε πολλά καρπούζια, σκέφτηκε να τα εμπορευτεί. Φόρτωσε το κάρο, πήρε μαζί του και τον Ανδρέα ένα γειτονόπουλο που ήταν φοιτητής, και πήγαν στη Μεγάλη βρύση να τα πουλήσουν. Ντρέπονταν όμως να φωνάξουν <<καρπούζια καλά καρπούζια>> και τα γύρισαν πίσω. Κι άλλη μια φορά πήγε μαζί με το Τάκη στο Γαλλικό. Τα έδωσε όσο-όσο σ' ένα έμπορα. Εκεί στο σιδηροδρομικό σταθμό απ έξω, περίμενε ο Τάκης, μέχρι να τελειώσει η διαδικασία της συναλλαγής. Παρατήρησε κάποιον να πουλάει νερό στους επιβάτες του τρένου. Άρπαξε κι' αυτός ένα λαγήνι κι' ένα μαστραπά κι άρχισε να φωνάζει νερό-νερό. Ένας επιβάτης ζήτησε και ήπιε, αλλά δεν το πλήρωσε. Ήταν το πρώτο φέσι της ζωής του. Το δεύτερο ήταν στο πεδινό μια Κυριακή που πήγαινε για βοσκή τα ζώα, εμφανίστηκε ένας και του υποσχέθηκε να του δώσει δυο δραχμές αν φύλαγε και τα δικά του. Το βράδυ που γύρισε δεν τον βρήκε πουθενά.

Τελευταία Κυριακή του Απρίλη άνοιγαν τα τσατάκια* για τη βοσκή. Όλο το χειμώνα τα είχανε κλειστά (απαγορευμένα). Είχαν μπόλικο χορτάρι και δεν έπρεπε να χαθεί η ευκαιρία της πρώτης μέρας. Καμιά φορά τύχαινε να είναι Κυριακή του Πάσχα. Ο Τάκης και κάποιοι συνομήλικοί του θα ήταν ή στο τρίτο τσατάκι ή στο τέταρτο όπου είχε περισσότερο χόρτο. Βέβαια αν ήταν Πάσχα θα του βάζανε στο ντουρβά μαζί του κι ένα κόκκινο αυγό.

Ένα καλοκαίρι ο Σταύρος κι η Ματένια, θέριζαν στα λιβάδια κι ο Τάκης είχε τα βουβάλια στο τρίτο τσατάκι. Τον τελείωσε το νερό κι αναγκάστηκε να πιει από μια γκιόλα με στεκούμενο νερό. Γονάτισε, έσκυψε, έβαλε την άκρη του πουκαμίσου του στο στόμα στραγγίζοντας το νερό, για να αποφύγει τα άσπρα σκουλήκια που κολυμπούσαν στην επιφάνεια. Ένιωθε υπεύθυνος και το είχε πάρα πολύ κακό να γυρίσει πίσω με τα ζώα, μόνο και μόνο για να πιει νερό.

Το βράδυ γυρνώντας στο σπίτι, η Τούλα που έφτιαχνε χρέη νοικοκυράς στα ενιά της χρόνια, είχε το φαί έτοιμο. Σχολείο πήγε μέχρι τη πέμπτη τάξη. Έπειτα συνέχισε τη ραπτική. Πήγαινε και μάθαινε την τέχνη στη

Βούλα τη μοδίστρα. Πολύ αργότερα λειτούργησε στο χωριό, νυχτερινό δημοτικό και μπόρεσε να πάρει το απολυτήριο.

Μαγείρευε κι ο Τάκης στα έξι του. Του δώσανε τη συνταγή πως να κάνει φασολάδα. Νερό, μια τσάσκα φασόλια, ένα κρεμμύδι, κόκκινο πιπέρι, και μια κουταλιά λάδι.

Το βράδυ που γύρισαν από το θέρος κι είδαν το νερόβραστο φαί, τους πιάσανε τα γέλια. Εννοούσαν μια κουτάλα, κι όχι μια κουταλιά λάδι.

Ο Τάκης στην έκτη τάξη. Σε λίγο τελείωνε το δημοτικό. Ο δάσκαλος τον επαινούσε και σύστηνε στο Σταύρο να τον στείλει στο γυμνάσιο. Τέτοια ερεθίσματα όμως ο Τάκης δεν είχε, ζήτησε από τον πατέρα του να μάθει μια τέχνη. Οι εξετάσεις γινόταν Ιούνιο και Σεπτέμβριο. Μέσα στο καλοκαίρι δικτυώθηκε, έκανε παρέες με παιδιά που πήγαιναν στο γυμνάσιο και τότε ζήτησε να δώσει εξετάσεις τον Σεπτέμβριο. <<Έπρεπε να αποφάσιζες τον Ιούνιο>>, ήταν η απάντηση των γωνιών. Είχε κανονίσει ο Σταύρος με κάποιον μαραγκό στο Κιλκίς, τον κύριο Μωυσή, να πάει σαν μαθητευόμενος. Ημέρα Πέμπτη 4 Αυγούστου έπιασε δουλειά. Την θεωρούσαν γουρλίδικη μέρα.

Προσωρινά έμεινε σε κάποιους κουμπάρους στα Στενημαχήτικα. Αργότερα εκοικίασε δωμάτιο με άλλα παιδιά της ηλικίας του που μάθαιναν κι αυτά τέχνη. Κάθε Δευτέρα πρωί με ένα καλάθι γεμάτο ψωμί τυρί αυγά και με τα πόδια από το Πεδινό, στο Κιλκίς, και το Σάββατο το απόγευμα με τα άπλυτα από το Κιλκίς, στο Πεδινό. Η γιαγιά του η Παναγιώτα πάντα τον πείραζε: <<Τώρα που είσαι μαραγκός θέλω να μου κάνεις ένα δώρο>>. <<Θα σου κάνω γιαγιά μια κάσα σαν πεθάνεις>>, την απαντούσε ο Τάκης αστειευόμενος. Στο Κιλκίς πέρασε δύσκολα χρόνια. Το αφεντικό του ήταν πολύ καλός μάστορας, αλλά πολύ εγωιστής κι αρκετά κουτσομπόλης. Κοντά σ' αυτόν έμαθε κι ο κάλφας του τα τερτίπια του, ένας δεκαοκτάχρονος παντρεμένος, που όλο κοροΐδευε τον Τάκη. Ο Τάκης ήταν Θράξ-βλάξ, κι αυτός που ήταν πόντιος, Καυκάσιος-θαυμάσιος.

Δεν τον άφηναν να κάνει τίποτα. Τουλάχιστον για δυο χρόνια μόνο έβλεπε. Παρ' όλα αυτά όμως τον κρατούσαν στο μαγαζί και σε μερικές γιορτές. Πόσο ήθελε να πάει στο δάσος του Πεδινού εκείνη τη πρωτομαγιά, που ήταν στα εφηβικά του χρόνια! Μέσα απ' το μαγαζί έβλεπε τον κόσμο, και τα παιδιά του αφεντικού, να φεύγουν για εκδρομή και μάτωνε η καρδιά του.

Μια μέρα τους έστειλε το αφεντικό να πάνε στο σπίτι κάποιου Βασιλειάδη εργολάβου, να περάσουν κάτι κουφώματα. Κατά τις δέκα και μισή έδωσε ο κάλφας στο Τάκη ένα μαχαίρι από ένα λούκι, να το πάει στο μαγαζί για να το τροχίσει το αφεντικό. Όταν έφτασε στο μαγαζί διαπίστωσε πως το αφεντικό έλειπε. Ο Τάκης σκέφτηκε τι έπρεπε να κάνει. Τρεις λύσεις έβρισκε. Να περιμένει το αφεντικό, αλλά αν αργούσε; Να πάει το μαχαίρι ατρόχιστο; Έτσι δεν τελείωνε τη δουλειά

που του ανέθεσαν. Και τρίτο να το τροχίσει ο ίδιος. Επέλεξε την τελευταία. Προσεκτικά τρόχισε το μαχαίρι και το πήγε στον κάλφα. Αυτός λόγου του χαρακτήρα του, ήταν λίγο μουλντοβάνης, αμίλητος, δεν είπε τίποτα.

Μετά από δυο ώρες περίπου, αφού δούλεψε αρκετά με το εργαλείο, θυμήθηκε να ρωτήσει αν είπε τίποτα το αφεντικό.

<<Δεν ήταν εκεί>> απάντησε ο Τάκης.

<<Και ποιός τρόχισε το μαχαίρι>>;

<<Εγώ>> απάντησε ο Τάκης.

<<Παλιοθράκα το χάλασες>>!

Κι έπεσε μια σφαλιάρα που οι δακτυλιές έμειναν στάμπα στο μάγουλό του για κάνα δυο μέρες .

Ο κάλφας ροκανίζει κι ο Τάκης μόνο κοιτάζει. 27-1-58

Μετά από λίγο καιρό όταν ο κάλφας έφυγε στρατιώτης, μέσα σε ένα μήνα ο Τάκης έφτιαχνε περισσότερες δουλειές από ότι έφτιαχνε ο προκάτοχός του. Από το εργαστήριο αυτό που ήταν πάρα πολύ παλιό, τελικά μόνο ο Τάκης άντεξε και βγήκε ολοκληρωμένος τεχνίτης.

Ο Τάκης έγινε μαστοράκι 1960

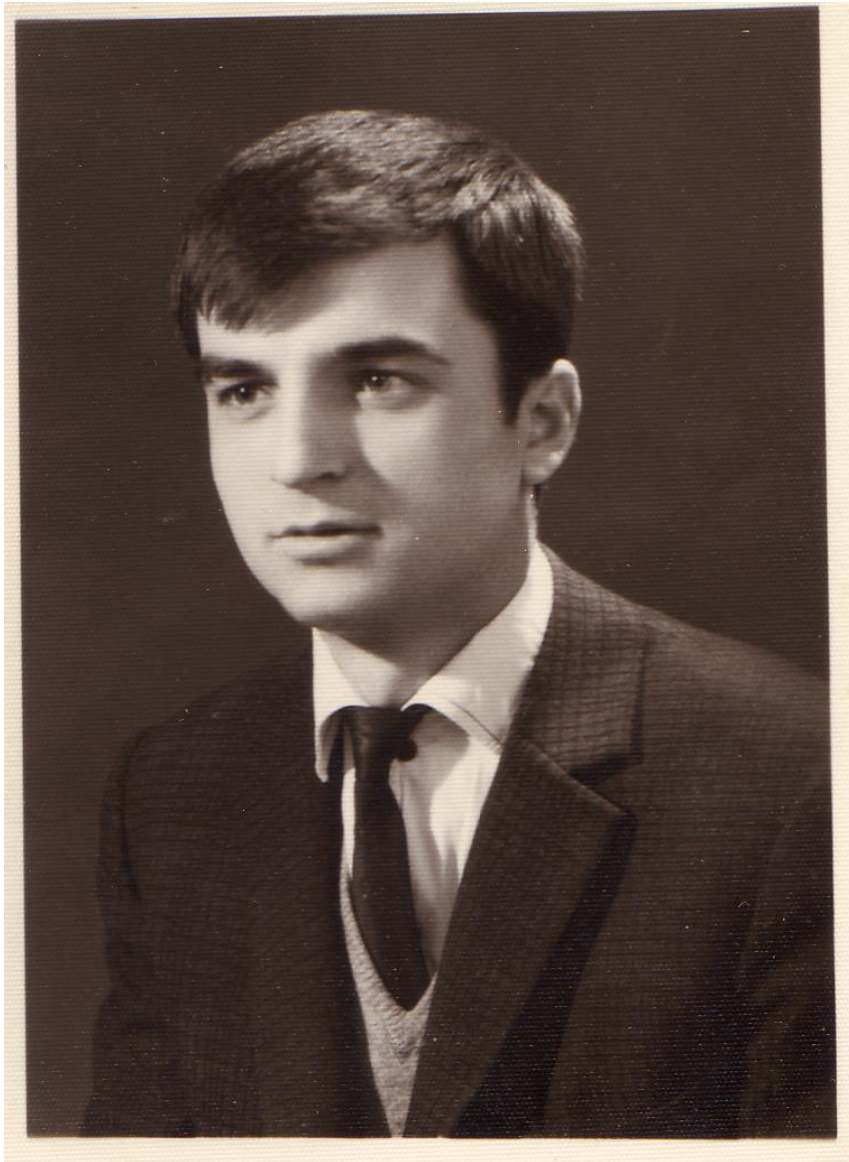
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Ο Χρίστος τελειώνει το δημοτικό. Ο Τάκης επέμενε να τον στείλουν στο γυμνάσιο, και να μένουν μαζί στο δωμάτιο. Έτσι έγινε αλλά μέχρι την πρώτη τάξη και τα παράτησε. Βρήκε κάποια άκρη ο Σταύρος. Τον έβαλε να μάθει ηλεκτρολόγος στο στρατιωτικό συνεργείο. Έκατσε περίπου ένα χρόνο, αλλά αποτέλεσμα τίποτα. Το μόνο που έμαθε ήταν να κουβαλάει απ' το ΚΨΜ τσιγάρα και καφέδες για τους φαντάρους. Παραπονέθηκε στο Τάκη ότι δεν θέλει να πάει άλλο στο συνεργείο. <<Όλη μέρα κάνω θελήματα για τον ένα και τον άλλο. Δεν πρόκειται να μάθω τίποτα εκεί μέσα.>> Ήταν καλοκαίρι, μέσα στο θερισμό. Τον

έστειλε ο Τάκης να πάει στο χωριό και να το πει στους γονείς. Πεζοπορία από το Κιλκίς στο Πεδινό. Πήγε και τους βρήκε στο χωράφι, αλλά η Ματένια τον έδιωξε να πάει πίσω. Ο Χρίστος έσκυψε το κεφάλι, σαν να ήταν ένοχος ή μάλλον έτσι αισθάνθηκε, που τόλμησε να αρνηθεί τις επιλογές των γονιών του, και πάλι με τα πόδια από το χωράφι για το Κιλκίς. <<Να πάς να γίνεις άνθρωπος>> του είπε η μάνα του. Από τη μια τον έδιωξε να φύγει, κι από την άλλη έβαλε τα κλάματα. Αγανακτισμένοι από τη φτώχεια, τη στέρηση, με πόσο κόπο έβγαζαν το ψωμάκι τους, δεν ήθελαν τα παιδιά τους να γίνουν σαν κι αυτούς αγρότες χωρίς χωράφια. Μια τέχνη να βγάζετε το ψωμί σας έλεγαν. Να έχετε χρυσό βραχιόλι στο χέρι. Πάντα θυμόταν η Ματένια τον μπαμπά της και τις συμβουλές του. Έναν λέει τον έπιασαν ληστές, και αφού του πήρανε ότι είχε μαζί του, τον ρώτησαν αν είχε και τίποτε άλλο. Έχω τους απάντησε κι ένα χρυσό βραχιόλι, αλλά τούτο δεν μπορείτε να μου το πάρετε. Γιατί; ρώτησαν τότε οι ληστές. Διότι κατέχω μια τέχνη, θα δουλέψω και θα ξανακάνω αυτά που μου πήρατε.

Έφτασε αργά το απόγευμα στο Κιλκίς κ' είπε τα συμβάντα στον αδερφό του. Την άλλη μέρα ο Τάκης τον ξανάστειλε πίσω. Τότε ο πατέρας κατάλαβε με την επιμονή τους πως είχαν δίκαιο και τον βρήκε δουλειά αλλού. Τον έβαλε σε ένα ηλεκτρολογείο στη οδό 21η Ιουνίου στο Κιλκίς, όπου έμεινε δυο χρόνια και πήρε τα πρώτα μαθήματα σαν ηλεκτρολόγος.

Με μια γνωριμία που έκανε ο Χρίστος με ένα φαντάρο στο στρατιωτικό συνεργείο, (ουδέν κακό αμιγές καλού), ο οποίος δούλευε στη Θεσσαλονίκη σε ένα ηλεκτρολογείο στην οδό Βενιζέλου, μπροστά στα σκαλάκια του Διοικητηρίου, ήταν η αφορμή να κατεβεί στη φτωχομάνα πόλη και να πιάσει δουλειά μαζί του. Ενοικίασε δωμάτιο στη Νεάπολη, κοντά στη στάση σχολείου. Συγκάτοικός του ο Τάκης ένα παιδί από τις Μάνδρες. Συμπτωματικά ο Τάκης απ' της Μάνδρες δούλευε στον αδερφό του Μωυσή, τον Θεμιστοκλή, που διατηρούσε σύγχρονο ξυλουργείο στην οδό Λαγκαδά. Γράφτηκε ο Χρίστος στην νυχτερινή τεχνική σχολή <ο Ευκλείδης> στο τμήμα ηλεκτρολόγων. Την ημέρα δουλειά και το βράδυ σχολείο.

Ο Χρίστος στη Θεσσαλονίκη.

Ο Δημητρός ένα καλό παλικάρι του χωριού, μοναχογιός, έστειλε τη μάνα του την Ευγένκο σαν προξενήτρα να ζητήσει τη Τούλα σε γάμο. Η Ευγένκο όμως δεν ήξερε πως ν' αρχίσει, διότι πρώτη φορά αναλάμβανε τέτοιου είδους δουλειά. Κι άρχισε: <<Να τώρα μαθές που έρχεται θέρος, να θερίσουμε τα χωράφια μαζί, να κάνουμε τα δικά μας ντε, να κάνουμε και τα δικά σας, να, να σμίξουνε ντε, οι οικογένειές μας>>. Τελικά τα κατάφερε μια χαρά. Έγινε ο γάμος το 1961, έφυγε η Τούλα απ' το σπίτι πήγε στου γαμπρού, πολύ κοντά σχεδόν απέναντι απ' το πατρικό της.

Ο Γάμος της Τούλας

Άδειασε το σπίτι χωρίς την αδερφή. Τώρα κατάλαβαν τ' αγόρια πόσο την αγαπούσαν. Τα Σάββατα που έρχονταν ο Τάκης στο χωριό με τα άπλυτα, δεν είχε όρεξη να πάει στο σπίτι. Πήγαινε απ' ευθείας στο καφενείο, έβαζε το μπογαλάκι του με τ' άπλυτα σε μια γωνιά και κάθονταν εκεί μέχρι αργά το βράδυ.

Η Τούλα κι ο Δημητρός νιόπαντροι.

Την επόμενη χρονιά ήρθε και το πρώτο εγγόνι του Σταύρου και της Ματένιας, έγινε μάνα η Τούλα για πρώτη φορά. Αργότερα απέκτησε άλλους δυο γιούς.

Εκείνη τη χρονιά έγιναν στο χωριό πάρα πολλοί γάμοι, και μάλιστα όλοι σε μία εβδομάδα. Δεν έμεινε νέος ή νέα που να μην παντρευτεί. Η γεωργική υπηρεσία τεμάχισε τον μιρά μοιράζοντας κλήρο σε όλους τους ακτήμονες. Δεν άφησαν την ευκαιρία οι νέοι, έτρεξαν να νοικοκυρευτούν. Έβλεπαν τους κακόμοιρους ακτήμονες πως τυραννιόνταν. Το σούρουπο έστελναν την προξενιά, και τα μεσάνυχτα

γινόταν ο γάμος στο σπίτι. Ο παπάς δεν προλάβαινε να στεφανώνει. Το πρωί ρωτούσαν: <<Ποιοί παντρεύτηκαν χθες το βράδυ>>; Τους έμεινε και ένας καλλιτεχνικός τίτλος. Τους βάφτισαν (Παντελήδες)

Ο Μωσής σταμάτησε τον Τάκη από τη δουλειά, οι δουλειές δεν πήγαιναν καλά. Ο Τάκης έγινε μαστοράκι 18 χρονών, δεν μπορούσε να τον πληρώνει με καλό μεροκάματο. Έμεινε για λίγο διάστημα στο χωριό. Ήρθε ο Νίκος ο παιδικός του φίλος ένα βράδυ και τον βρήκε στο καφενείο, του είπε πως η γιαγιά του η Παναγιώτα πέθανε. <<Ήμουν για καντάδα >> είπε, σε 'κείνη τη γειτονιά και μου το είπε η μάνα σου. Η Ματένια ήξερε πως ήταν τα τελευταία της και την ξενυχτούσε. Στο μεταξύ ήταν γιορτές του Πάσχα κι όλα τα μαγαζιά ήταν κλειστά. Ο Τάκης ξήλωσε κανάτια και σανίδια από το κάρο του Νικόλα κι έφτιαξε την κάσα της. Έτσι το δώρο του προς την γιαγιά πραγματοποιήθηκε. Μετά από αυτό ο Νικόλας πήγε και έμεινε με την κόρη του.

Η Γιαγιά Παναγιώτα λίγο πριν πεθάνει.

Κατέβηκε ο Τάκης στη Θεσσαλονίκη να ψάξει για δουλειά. Επί τρεις μήνες έψαχνε κάθε μέρα. Είχε μάθει όλα τα μαγαζιά. Ξαναπερνούσε από τα ίδια και τα ίδια επιμένοντας κάποιος να τον προσλάβει. Εσύ δεν ήρθες και προχθές; Τον έλεγαν μερικοί. Η περιοχή μεταξύ νέου και παλιού σιδηροδρομικού σταθμού ονομάζονταν νέα ξυλάδικα, κι' εκεί ήταν τα περισσότερα μαραγκούδικα.

Από αγανάκτηση ο Τάκης πήγε στο γραφείο μετανάστευσης και ζήτησε να μεταναστεύσει όσο το δυνατόν σε πιο μακρινή χώρα.

Η μετανάστευση οργίαζε. Ήταν σαν μόδα, έπιασε τους νέους αμόκ, διψούσαν όλοι για δημιουργία, διψούσαν να καζαντίσουν, βαρέθηκαν να περιμένουν στο τόπο τους πότε θα έρθει ο καιρός για δράση. Όλη η αφρόκρεμα των νέων της χώρας έφυγε. Έμειναν μόνο οι παππούδες κι οι γιαγιάδες με τα εγγόνια. Τους έστελναν χαιρετισμούς από το ραδιόφωνο και τους αφιέρωναν τραγούδια της ξενιτιάς του Καζαντζίδη. Άλλοι τράβηξαν για τη Γερμανία, άλλοι στο Βέλγιο, Σουηδία, και σε άλλες χώρες. Ο Τάκης διάλεξε την Βραζιλία. Αρχισε να διαβάζει τη γλώσσα για προετοιμασία. Κάποια μέρα τον ειδοποίησαν ότι τα χαρτιά του είναι έτοιμα και πως πρέπει να εμβολιαστεί. Πήγε στα γραφεία τους, εκεί είχε τμήμα ιατρικό, τον εξέτασαν, τον βρήκαν ότι ήταν υγιής και κατάλληλος να φύγει απ' την πατρίδα. Ένα μήνα το χέρι του ήταν πρησμένο, από το εμβόλιο και καλά-καλά δεν μπορούσε ούτε να δουλέψει. Στο μεταξύ σ' αυτό το διάστημα λίγες μέρες πριν τη αναχώρησή του βρήκε δουλειά, και παρέμεινε η μετανάστευση. Έμεινε όμως το σημάδι στο μπάτσο από το φοβερό εμβόλιο.

Ο Σταμάτης, θείος του Στράτου, του αφεντικού του Χρίστου, που βοηθούσε τάχα στο ηλεκτρολογείο του ανεψιού του, ενώ όλη μέρα λιάζονταν στα σκαλάκια του Διοικητηρίου, είχε κάποιο γνωστό μαραγκό στην άνω Τούμπα. Ήταν απέναντι από το ορφανοτροφείο η Μέλισσα. Σύστησε τον Τάκη για καλό παιδί, και έπιασε δουλειά.

Με ένα ποδήλατο κάθε πρωί ξεκινούσε από την Νεάπολη, περνούσε την Παναγία φανερωμένη, στρατηγού Δουμπιώτη, Αγίου Δημητρίου, πανεπιστήμια, κι έμπαινε στο δρόμο για άνω Τούμπα.

Ένα απόγευμα ο Τάκης που πήγε στο μαγαζί του Θεμιστοκλή στην οδό Λαγκαδά, περιμένοντας τον συγκάτοικό του Τάκη να σχολάσει, τον ρώτησε ο Θεμιστοκλής, ποιός είναι τι θέλει. Μόλις άκουσε πως είναι μαραγκός και πως έμεινε στον αδερφό του πέντε χρόνια, χωρίς να ρωτήσει τίποτα άλλο του πρότεινε δουλειά. Ήξερε ο Θεμιστοκλής πως στον αδερφό του ήταν πολύ δύσκολο να μείνει κάποιος τόσο μεγάλο

χρονικό διάστημα. Τα πέντε χρόνια στο Μωυσή ήταν τελικά καλή επένδυση. Τον πρόσφερε και ένα δωμάτιο στο υπόγειο του σπιτιού του με χαμηλό ενοίκιο, και μετακόμισαν μαζί τα δυο αδέρφια.

Ο Τάκης στη Θεσσαλονίκη.

Ένα πρωί που ήρθε η Ματένια απ' το χωριό, να τους καθαρίσει, να τους πλύνει, και να τους ξεβρομίσει, τους βρήκε να κοιμούνται και το δωμάτιο να έχει μια πιθαμή νερό.

Η Ματένια κατέβαινε τακτικά στη Θεσσαλονίκη όχι μόνο να τους καθαρίσει το δωμάτιο, αλλά ρωτούσε τη γειτονιά για τα παιδιά της, τι συμπεριφορά έχουν με τη γειτονιά, αν συναναστρέφονται με διαφόρους,

αν δέχονται επισκέψεις και ποιούς, ήθελε να μαθαίνει, ήθελε να ξέρει. Γνώριζε τους κινδύνους που είχαν τα παιδιά της στη ξενιτιά, γνώριζε τους κινδύνους που έχουν δύο παιδιά μόνα τους.

Πάντα όμως έπαιρνε καλές πληροφορίες και γυρνούσε στο χωριό ήσυχη, και που εκεί είχε ένα σωρό υποχρεώσεις. Ο μπαμπάς της ο παππούς Χρίστος ήταν άρρωστος, από προχωρημένο προστάτη που από την ντροπή του τον άφησε και θέριεψε, ήταν κακοήθης και σε λίγο καιρό πέθανε. Έμεινε τώρα να κοιτάζουν οι δύο αδερφές η Αποστολιά και η Ματένια την μηριά τους, την κυρά Πλουσία, που έζησε κάμποσα χρόνια ανήμπορη, και έτσι ξεπλήρωσαν τα χρωστούμενα που είχαν απέναντί της.

Ο Τάκης, άκουσε πως λειτουργούσε ένα νυχτερινό γυμνάσιο στην οδό Κριεζώτου, στη περιοχή Μιραμάρε. Ήταν το επτατάξιο Εσπερινό Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης. Η περίφραξη του σχολείου έφτανε μέχρι τη θάλασσα. <<Ανοίγαμε την πόρτα της αυλής που έβγαине απ' ευθείας στο γιαλό και μαζεύαμε κοχύλια>>, έλεγε ο Τάκης. Παρέσυρε μαζί του και το Νίκο τον ξάδερφο, και αρχίζουν από την πρώτη τάξη.

Από το πρωί ίσαμε τις πέντε το απόγευμα δουλειά, κι από τις έξι μέχρι τις δέκα σχολείο. Έπρεπε να παίρνει δύο λεωφορεία, το πρώτο τον κατέβαζε στο Βαρδάρι κι από κει για να μη παίρνει δεύτερο και ξοδεύεται με τα πόδια μέχρι τη Νεάπολη. Έφτανε περίπου την ίδια ώρα με τον Χρίστο στις έντεκα, ήθελε και μια ώρα να μαγειρέψει για να φάνε και κατά τις δώδεκα ύπνο. Την επόμενη μέρα τα ίδια. Μια τάξη ήταν όλο κι όλο. Ήταν η χρονιά που σκότωσαν το Τζων Κένεντυ. Τελειώνοντας την σχολική χρονιά τον κάλεσαν στρατιώτη. Όταν απολύθηκε ξεκίνησε επαγγελματική καριέρα σαν μαραγκός-επιπλοποιός, στη Θεσσαλονίκη.

Τα παιδιά του Σταύρου και της Ματένιας τα κατάφεραν. Η Τούλα με σπιτικό νοικοκυρεμένο από τους καλύτερους του Πεδινού. Ο Τάκης και ο Χρίστος έμειναν στη Θεσσαλονίκη, έγιναν αστοί. Ο Σταύρος κοκορευότανε στο καφενείο, όπως κι όλοι οι μπαμπάδες που είχαν παιδιά στη πόλη. Ο δικός μου παίρνει 100 δραχμές μεροκάματο έλεγε ένας, ο δικός μου 120 απαντούσε ένας άλλος, και γινόταν ένας ανταγωνισμός ποιανού παιδί είναι πιο προκομμένο. Όταν όμως άνοιξαν και δικά τους μαγαζιά, τότε πια ψήλωσαν κάμποσα εκατοστά από υπερηφάνεια.

Οι Οικογένεια στα ευτυχισμένα χρόνια.

Γρήγορα ήρθαν τα γεράματα, ούτε που το κατάλαβαν πότε πέρασαν τα χρόνια. <<Σαν χθες ήταν τα παιδιά μας μικρά βρε γυναίκα θυμάσαι; Θυμάσαι κάθε φορά στη γιορτή μου, που ανοίγαμε όλες τις πόρτες, και έτρεχαν τα παιδιά από το πρώτο δωμάτιο μέχρι το τελευταίο; Φωνάζοντας όπως κάνει το μούτρίς*>>; Στο σπίτι είχαν προστεθεί ακόμα δύο δωμάτια στη σειρά, που χρησιμοποιούνταν το ένα για κουζίνα και το άλλο για αποθήκη και μπάνιο. Έτσι πράγματι έμοιαζε σαν τρένο.

Όταν όμως δεν καταλαβαίνεις πως περνάει ο χρόνος σημαίνει πως περνάς καλά. Πράγματι τα γεράματά τους ήταν πολύ καλά. Μπορούμε να πούμε πως αποζημιώθηκαν, για τα βάσανα των νεανικών τους χρόνων.

Τώρα πια δουλειές δεν έχουν να κάνουν, τα παράτησαν όλα, βουβάλια, αγελάδες, αλέτρια, σβάρνες, ανήκουν στο παρελθόν.

Ο Σταύρος κι η Ματένια στα γεράματα.
(Πίνακας σε καμβά με λάδι από τον Τάκη).

Η Ματένια είναι η μαμά της γειτονιάς. Η σοφή γυναίκα όπως την έλεγαν. Πάντα ζητούσαν την συμβουλή της οι γειτόνισσες. Είχε κρατήσει στο μνημονικό της όλες τις ορμήνιες που πήρε από τον μπαμπά της τον Χρίστο. Όλη μέρα έχει παρέα τις νεότερες γειτόνισσες, έκαναν χωρατά, έπιναν καφέδες, έβλεπαν φλιτζάνια, δεμένες μεταξύ τους, που όταν έρχονταν άνοιγαν την πόρτα κι έμπαιναν στο σπίτι χωρίς να χτυπούν.

Ο Σταύρος, ρεπούμπλικα, γραβάτα, κομπολόι και στο καφενείο. Επίτιμος κάτοικος του χωριού, και βετεράνος πολεμιστής όπως τον αποκαλούσαν μερικοί. Κάθε 28η Οκτωβρίου που γιορτάζεται το έπος του σαραντα, και λένε τα παιδιά του σχολείου ποιήματα, ο Σταύρος κατέθετε στεφάνι στο ηρώο του χωριού, μνημονεύοντας τους πεσόντες, και απάγγελνε ποιήματα του πολέμου.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΗ

Φθινόπωρο, Οκτώβρης
Ημέρες του σαράντα
Οι Ιταλοί μας κήρυξαν
Τον πόλεμο σταράτα

Κι εμείς βροντοφωνάξαμε
Όχι στον εισβολέα
Ο Έλληνας πολεμιστής
Το είπε θαρραλέα

Πριν ακόμα ξεκουμπώσω
Απ τη μέση το λουρί
Πάλι το γυλιό στη πλάτη
Πάλι τ όπλο το βαρύ

Είναι πολύ κακός μπελάς
Φαντάρος αν θα πας
Μα έλα που το θέλει
Η μητέρα η Ελλάς

Εμπρός χτυπάει το τύμπανο
Κι η σάλπιγγα αντηχεί
Εμπρός η μάχη άρχισε
Το βήμα ναν' ταχύ

Μυρίζει το μπαρούτι
Η σφαίρα αντιλαλεί
Η βροντερή φωνή της
Τη λευτεριά καλεί

Εμπρός αέρα ρε παιδιά
Εμπρός ρε παλικάρια
Αέρα και τους φάγαμε
Ορμάτε σαν λιοντάρια

ΟΙ ΜΑΧΕΣ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΙΟΥ

Στα χιονισμένα τα βουνά
 Στους βράχους τριγυρίζω
 Ψάχνω να βρω τους Ιταλούς
 Μα δεν τους αντικρίζω

Επάνω στα κατσάβραχα
 Όπου μας συναντάνε
 Τους πιάνει φόβος στη καρδιά
 Και σαν λαγοί το σκάνε

Βαράει το πυροβολικό
 Τις θέσεις του χτυπάει
 Και το γενναίο πεζικό
 Αμέσως προχωράει

Για δεξ τα πολυβόλα μας
 Στην φάλαγγα κατ' άντρα
 Θα βάζουνε θα κελαηδούν
 Στην άγρια χαράδρα

Τα πολυβόλα αρχίζουνε
 Θεριστικά να βάζουν
 Άλλους αιχμαλωτίζουμε
 Και άλλους τους σωριάζουν

Το πολυβόλο αρχηγό
 Έχει ένα δεκανέα
 Και σ' αυτόν απόκειται
 Να 'χει καρδιά γενναία

Εμπρός αέρα ρε παιδιά
 Εμπρός ρε παλικάρια
 Αέρα και τους φάγαμε
 Ορμάτε σα λιοντάρια

Εμπρός αέρα ρε παιδιά
 Εμπρός εφ όπλου λόγχη
 Εμπρός πάντα εμπρός
 Και πίσω όχι - όχι

Μακαρονάδες Ιταλοί

Τραβούσαν τα μαλλιά τους
 Σαν πήρανε οι Έλληνες
 Τα χαρακώματά τους

Βρε Ιταλέ μακαρονά
 Ποτέ δε θα ξεχάσεις
 Τους Έλληνες που κάνανε
 Το κύρος σου να χάσεις

Η ΨΕΙΡΑ ΤΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

Εχθές επήγα στο γιατρό
 Για να τον ερωτήσω
 Μήπως υπάρχει φάρμακο
 Την ψείρα να ψοφήσω

Κι ο γιατρός μ' απήντησε
 Τι λες βρε πατριώτη
 Η ψείρα ειν' ωφέλιμη
 Για κάθε στρατιώτη

Έχουμε ψείρες νηστικές
 Και ψείρες σαν γουρούνια
 Έχουμε ψείρες λοχαγούς
 Με μπότες και σπιρούνια

Στενοχωριούνται στο γιακά
 Και βγαίνουν στον αέρα
 Ταχυδρομείο κάνουνε
 Την νύχτα και τη μέρα

Στενοχωριούνται στις ραφές
 Και βγαίνουν για ασκήσεις
 Ανάταση επίκυψη
 Μεταβολές και κλήσεις

Έχουμε ψείρες σταχτερές
 Και ψείρες μαυρομάτες
 Έχουμε ψείρες κίτρινες
 Και ψείρες γουρλομάτες

Νυχθημερόν μας τρώγανε
 Η ψείρα και η λέρα
 Γ' αυτό και πολεμούσαμε
 Την νύχτα και τη μέρα

Σκοτώνω σύνταγμα σωστό
 Και τάγμα παραπέρα
 Και μεραρχία ολόκληρη
 Βρίσκω την άλλη μέρα

Εσάς το λέω βρε παιδιά
 Εσάς βρε παλικάρια
 Τις ψείρες που σκοτώνετε
 Κρατάτε τα τομάρια

Γιατί θ' ρθει ένας καιρός
 Να πάρουμε παράδες
 Θα τ' αγοράσουν Ιταλοί
 Οι παλιοτομαράδες

Ο λόγος του Σταύρου στη γιορτή της 28ης Οκτωβρίου.

Αθάνατοι και ένδοξοι πεσόντες συμπολεμιστές μας, και συγχωριανοί μας, Πεδινιώτες και Περίνθιοι. (Η Πέρινθος είναι ένα μικρό χωριό δίπλα στο Πεδινό και ανήκει στην ίδια κοινότητα)

Εσείς που πέσατε ενδόξως και ηρωικώς, μαχόμενοι στήθος με στήθος σώμα με σώμα, κατά των εισβολέων κατακτητών εις τα πεδία των μαχών, και τα χιονισμένα βουνά της Αλβανίας το 1940-41.

Λοχίας Καβαλτζής Δημήτριος
 Δεκανέας Μαματζής Ιωάννης
 << Κοινοβιάρχης Γιώργος
 << Στεφανίδης Κωνσταντίνος
 Στρατιώτης Μανδρούκας Δημοσθένης
 << Μόσχος Ιωάννης
 << Αραμπατζής Γεώργιος

Της Πέρινθου.

Στρατιώτης Μπούρας Χρήστος
 << Καραμήτρος Συμεών

Εμείς οι επιζώντες συμπολεμιστές σας και συγχωριανοί σας, σας καταθέτουμε στέφανο εκ δάφνης και κλείνομε το γόνυ ενώπιόν σας, μετά τιμής σεβασμού και ευλάβεια
Αιωνία σας η μνήμη.

Ο Σταύρος απαγγέλει πολεμικά ποιήματα την 28η Οκτωβρίου.

Μία θρόμβωση που χρειάστηκε να κάνει εγχείριση ο Σταύρος σε μεγάλη ηλικία, άρχισε να παίρνει φάρμακα για να αραιώνει το αίμα του. Αυτό κράτησε κάνα-δύο χρόνια, όπου ένα εγκεφαλικό που του ήρθε αναγκάστηκε να τα σταματήσει. Η μία πάθηση αντίθετη από την άλλη.

Δεν κράτησε πολύ η καλή του υγεία. Το ένα πόδι άρχισε από τα άκρα να σαπίζει. Στα ογδόντα τέσσαρά του χρόνια 18 Νοεμβρίου 1999 πέθανε

Η Ματένια μετά από ένα χρόνο περίπου στα ογδόντα δύο της ακολούθησε, ύστερα από ένα εγκεφαλικό επεισόδιο.

Και οι δύο αναπαύονται εν ειρήνη στα κοιμητήρια του Πεδινού.

Το σπίτι στο Πεδινό.

Ευρετήριο λέξεων.

- *Λίγδα, λίπος από χοιρινό κρέας.
- *Σοφράς, τραπέζι στρόγγυλο χαμηλό.
- *Κλήρος, ορισμένα στρέμματα χωραφιών.
- *Μπακίρες, χάλκινοι κουβάδες σε σχήμα καζανιού.
- *Τσαβιλιάδες, υφαντά χαλιά.
- *Σαγιακένια ρούχα, χοντρά μάλλινα ρούχα.
- *Δισάκι κάτι σαν ταγάρι διπλό, που το περνούσαν στο λαιμό, και είχε ένα σάκο μπροστά κ' ένα πίσω.
- *Παλαμαριά, ξύλινο γάντι για το αριστερό χέρι για να μεγαλώνει η χούφτα που χρησιμοποιούσαν στο θερισμό.
- *Κίρια, πέρα-μακριά.
- *Μιράς, βοσκότοπος.
- *Να μου ξιγίρ, να μου ρίξει.
- *Ντιστυλώθκα, στυλώθηκα.
- *Τσατσόπτα, μικρή πίτα.
- *Τσαγκλιά, δοχεία που πίνουν νερό οι κότες.
- *Σπίρτο, οινόπνευμα.
- *Μουχάνια, φυσητήρες που φυσάν τα κάρβουνα.
- *Μπουγάς, επιβήτορας.

- *Κουλέντα, κάλαντα.
- *Τσέτες, ομάδες.
- *Λόντες, αχυρένιες αποθήκες για άχυρα.
- *Κουλίκια, τσουρέκια.
- *Βαράγκια, χρυσόχαρτα.
- *Κουλενταρέοι, αυτοί που λένε τα κάλαντα.
- *Μούσκιζε, μύριζε.
- *Σούρβιζαν, είδος ευχής
- *Γιούκια, στοίβα από διπλωμένα στρωσίδια σκεπασμένα με ένα σεντόνι
- *Αρμόζιμου, άλμη από το τουρσί.
- *Τσικίμ, μια λωρίδα θερισμού.
- *Σκατουμπάμπουλοι, σκαθάρια.
- *Τσέργα, τέντα.
- *Κλεμιά,αψίδα.
- *Τσατάκι,χαράδρα.
- *Κερπίτς, πλιθί.
- *Αρπαλίκι χωράφι δίπλα στο χωριό.
- *Μπιλεί, δεν έχει στόχο.
- *Μισάλα, πετσέτα φαγητού.
- *Αλωκάνα, δοκάνα που αλώνιζαν
- *Μαμούκα, δέσιμο μαντίλας για σκιά στο πρόσωπο.
- *Σαϊβάνι, χώρος, κάτι σαν σαλονάκι.
- *Κοπριά, χώρος που πετάνε τα σκουπίδια και τις κοπριές των ζώων.
- *Μπουντέκες, νεαρές βουβάλες.
- *Αργαστήρι, μαγαζί καφενείο.
- *Πινακοτομέσαλα, ειδικές πετσέτες για την πινακωτή.
- *Μισάλες, πετσέτες.
- *Μουτρίτς, οτομοτρίς-τρένο

Αυτή η φωτογραφία θα μπει στο εξώφυλλο.

Πίνακας σε καμβά με λάδι από τον Δημήτρη Σταυρόπουλο.